Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 177 (12867) | 1985 чылдың август 1, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Кызыл хоорайда иин дугаарлыг автобүдүрүлгеде чолаачылар аразының социалистиг чарыжынга Николай Ооржак тиилекчилерниң бирээзинге санаткан. Ол беш чылда алган хууда планныг даалгазын күүсеткеш, 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Ол ырак оруктарны эртип, хүлээп алган машиназы-биле үнүс ажыл-агыйының чугула чүъктерин саадалга чокка дажыглап турар. Бо чылдың бирги чартыңда кывар-чаар материалдарны камнап алырының талазы-биле чарышка база тиилекчи болган.

Ол АТБ-ге чеди чыл чолаачылаан Николай Ооржак бо хүннерде мал чемнериниң белеткелинге киржип, кезип, бөлген сигенни дажыглап турар.

ЧУРУКТА: Н. Ооржак.

Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының аныяк саанчызы Куулар Айланмаа (чурукта) СЭКП-ниң XXVII съездизин чедиишкиннig уткуур дээш ында социалистиг чарыштың тиилекчизи. Бо чылдың бирги чартыңда саар инек бүрүзүнге оңаашты 1680 кг сүттү саап алырын хүлээнгеш, ону 2200 кг кылдыр күүсеткен. Ол бирги беш чылдың планын бо чылдың мартта база ажыр боттандырыгаш, фермада саанчыларның мурнуу одуруунче кирген. Ам 1986 чылдың июльдуң үлүүнде ажылдап турар.

Беш чылдың ол аныяк шалыпчызы бедик көргүзүглерлиг ажылдааш, бо хүннерде чурттуң төвү Москвада Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалында киржип турар. Аныяк мурнакчының ажылдап турар фермазының саанчылары, кадарчылары мал чемнериниң белеткелинде киржип, шимаалларда сигенни кезип, бөлеринче кирген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн «Шын» солуну КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Анчымаа Бадарчының өг-бүлезиниң чедиишкининге тураскаадып көдүрген.

Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң хойжузу, кедээ Совет депутады болгаш коммунист Анчымаа Санчыевна БАДАРЧЫ өөнүң ээзи Уржук Ише-биле болгаш уруглары-биле кады беш чылдың доозукчу чылында 15 тонна сиген белеткээр социалистиг хүлээлгезин дүүнге чедир үш катап ажыр күүсеткен. Өг-бүлениң белеткээн 45 тонна сигениниң шынары бедик болган.

Мал чемниниң белеткелиниң мурнакчыларындан үлегер алыңар!

АРЫСКАННЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң девискээринде бо чылын сигенниң үнгени эки. Сөөлгү чаашкын чок, кааң хүннерни долузу-биле ажыглаар дээш сигенчилер эртенден орай кежээге чедир бедик темпилиг ажылдап, районда чарлаттынган мал чеми белеткээриниң шалыпчы айында сигенчи звенолар, бригадалар аразында социалистиг чарышты улам калбарткан.

Ыраңгыя Арыскан салбырында Валерий Дөңгүр-оолга удурткан № 2 хову-трактор бригадазының сигенчилери июльдуң үшкү он хонуунда шалыпкын ажылдап, мал чеми белеткээриниң темпизин улам шапкынчытканнар. Ол бригада тарымал болгаш чайгаар үнген сигенни 180 ажыг гектар черден кестиргеш, ооң 140 гектарын бөлдүрүп, 158 тонна сигенни, ооң иштинде 38 тонна эки шынарлыг люцернаны сараттаан.

Сигенчи бригаданың кежигүннери Байыр-оол Лодай, Владимир Хаялдай, Николай Баарзык, Алексей Саржат-оол, Эрес Минчиир-оол олар хүннү-не нормазын ажыр күүседип, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип ап, өскелерге үлегерин көргүзүп, шаңнал-макталды чедип ап турарлар. Бо хүннерде Көк-Алаактың сиген шөлдеринде машина-тракторнуң даажы, сигенчилерниң ыры-шоору, оюн-каткызы-биле долган, ажыл хайнышкынныг.

Сигенчилерге ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Оларга чем белеткеп турар поварлар Ганна Биче-оол, Александра Шивит-оол база сигенчилерден дора эвес куженнишкинниг ажылдап, оларга амданныг, изиг чемни кылып берип, мал чеминиң белеткелинге боттарының үлүүн киирип турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШЕФТЭЭННЕР

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозта сиген белеткелинге дыштаныр хүннерде шефтээшкинни организастаан. Аңаа Арысканның ортумак школазының техниктиг ажылчыннары база киришкеш, 4 тонна сигенни бөлүп, сараттаан. Шефке Юрий Данзырын, Раиса Шулуукай, Бадымаа Кыргыс эки ажылдааннар. Шеф дузазын чедиизери ам-даа уламчылап турар.

О. ДАРЖАЙ.

300 ТОННА СЕНАЖ

«Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары сенаж салыышкынынче кирген. КСК-100 марканың бир, «Вихрь» марканың ийи агрегат Чаш-Талда рапс биле тооруктуу ажаап эгелээн.

Сенаж салыышкынынга механизаторлар Владимир Херел, Виктор Сиирин, Дорта Бейлаков, Доргай-оол Монгуш олар шалыпкын ажылдап, хүн нормазын 130—150 хуу күүседип турарлар. Механизаторлар баштайгы беш хүнде 300 тонна сенажты салып, багай эвес түңнелдерни көргүскен.

Тарымал сигенчерниң үнгени эки, дужуду чаагай болур. Август 10-га чедир 930 тонна сенажты белеткеп салгаш, планныг оңаалдазын бүрүн күүседирин механизаторлар хүлээнген.

К. ЧӨРЕВЕ.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур сорулга-биле Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи куженнишкинниг, бедик сагылга-чурумнуг ажылдап келгеш, районда мурнакчы бүдүрүлгелерниң одуруунга кирип, макталдыг ажылдап турар. Бирги чартык чылдың түңнели-биле ол бүдүрүлге пассажирлер өртээ планын 110, тонна-километр эртер планын 102,4 хуу кылдыр күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 0,3 хуу бедиткен.

Бо чедиишкин звенолар, аңгы-аңгы чолаачылар ортузунда күш-ажылчы маргылдааны дээштиг организастааның, ажылды экижиткениниң түңнелинде чедип алдынган. Автотранспорт бүдүрүлгези чартык чылда 17,2 тонна бензинни, 1,5 тонна дизель маслозун, 5,5 муң киловатт-шак электро-энергияны кэмнап алган.

Ол бүдүрүлгеде Н. Салазоветуң бригадазы бригада кезээзи-биле ажылдааш, өскелерден дээре көргүзүглерлиг болган. Ол бригаданың үлегери-биле өске бригадалар база бригада кезээзи-биле ажылдаар аргаже шилчиирлер. Автобустар чолаачылары Б. Кудер-оол, С. Беликовка удурткан бригадалар чугле бо чылын эвес, мооң мурнунда-даа чылдарда доктаамал эки көргүзүглерлиг ажылдап, пассажирлерниң культурлуг хандырылгазын чедип ап, чонга мактадып келгеннер.

Бистиң корр.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН: эргелер, хүлээлгелер, идегелдер

Аныяк салгакчыларның ужуражылгызының дөрткү хүнү «Аныяктар болгаш студентилер боттарының эрге-шөлээзи дээш демиселде» деп девизтиг болуп эрткен. Июль 30-де болган митингилерге, санал-онал солчуушкуннарынга, ужуражылгаларга чалыы назынның төлээлекчилери аныяктарның социал болгаш политиктиг эргелерин камгалаарының дугайындан аңгыда, кижиниң кол эргези—амыдырап-чурттаар эргезиниң дугайын онзалап чугаалап турганнар.

Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга «Атомнуг чепсекти бүрүну-биле хоруурy болгаш узуткаары дээш демниг хөделиишкин» деп темалыг санал-онал солчуушкунунга аңгы-аңгы политиктиг үзелдиг кижилер чыылган болгаш олар шуптузу хурал эгелээриниң мурнунда эш М. С. Горбачевтуң солуннарда парлаттынган медегелин номчуурга, адыш часкаашкыны-биле уткуп-хүлээп алганнар.

Адам Людвичак (Польша), Тамисо Наказату (Япония), Марио Руй Лопеш (Португалия), ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативазын деткиириnче фестивальдың бүгү киржикчилерин кыйгырганнар.

— Ак сеткилдиг кижи бүрүзү ядролуг дайынны болдурбас дээш бодундан-на хамаарыжыр бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг — деп, совет делегацияның төлээлекчизи Владимир Никонов чугаалаан.— Ол өлүмнүг чепсектиң бистиң салгалды узуткаарын болдурбас бис, бистиң салгалывыс ядролуг чепсекти узуткаар-даа.

Фестивальдың санал-онал солчуушкуну боор турган черинге холунда уруун тудуп алгаш, кирип келген дорт сынныг, кара кештиг херээжен кижи бүгү кижилерниң кичээнгейин хаара туткан. Ол таварылга эвес. Ол херээжен аныяктарның төвүнде не-чаштың темазы эң чугула айтырыгларның бирээзи боор турар. Уругларның салым-хуузунуң дугайында сагыш салыры — келир үениң дугайында сагыш салыры-дыр.

— Кижиниң эң бөдүүн эрге-шөлээзин безин эдилевейн турар кара кештиг кижилерниң Мурнуу-Африка Республикада кайы хире аар-берге чурттап турарын бодумнуң чаа өңнүктеримге чугаалап керейн — деп, ол эгелээн. Мурнуу Африкадан келген Мопе Рамапнос сөөк-язы ылгаар чорукка удур ол диптиң аныяктарының демиселиниң дугайын чугаалаан.

Делегаттар ол болгаш өске-даа айтырыгларның аңгы-аңгы чурттарда канчаар шиитпирлеттинип турарын билип алырын күзеп турарлар. Олар бодунуң бүгү хамаатыларынга деңэрге-шөлээни берип турар ССРЭ-ниң дуржулгазын дыка сонуургап турарлар.

«Аныяктар ажыл чок чорукка удур, боттарының эргелери болгаш амыдыралчы сонуургалдары дээш» деп темалыг митингиге ГФР-ден келген Карл-Хайнц Рот, совет делегат Владимир Лихачёв олар база чүве чугаалааннар. Ийи делегей—ийи аңгы салым-чол. Ынчалза-даа ол митингиге ужурашкан аныяк ажылчыннарның эңис сорулгазы чаңгыс: тайбыңны быжыглаары, социал шымныг чоруктуң аарыгларын чер болганынга тиилээрин чедип алыры боор турар.

Фестивальдың культура программазы ол хүн база-ла байлак болган. Фонтанныг шөлге болган «Күш-ажылга алдар!» деп темалыг театржыткан көргүзүгге бүгү эвилелдешкен республикалардан келген аныяк артистер боттарының эң солун ырыларын болгаш танцыларын чыылганнарга бараалгатканнар.

(СЭТА).

МОСКВА. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы. «Олимпийский» деп спорткомплекстиң бажыңының чанынга «Хиросима болгаш Нагасаки трагедиязы катаптавас ужурлуг деп сагындырып тур!» деп лозуң-биле фестивальдың киржикчилериниң болгаш янзы-бүрү чурттарның аныяктарының массалыг митингизи болган.

ЧУРУКТАРДА: митинг үезинде; Москвага ужуражыышкыннар.

СЭТА-ның фотолары. Чуруктарны фототелеграф-биле хүлээп алган.

ХЕЛЬСИНКИГЕ ЮБИЛЕЙЛИГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ХЕЛЬСИНКИ. СЭТА-ның тускай корреспондентилери А. Горбуновтуң болгаш П. Коноваловтуң дамчытканы болза: Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың 10 чылынга тураскааткан 35 чурттарның төлээлекчилериниң ужуражыышкыны фин найысылалга июль 30-де ажыттынган. Ужуражыышкынга Совет Эвилелин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе төлээлээн.

Он чыл бурунгаар европейжи 33 күрүнелерниң, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың удурткучуларының ат салганы Чөвүлел хуралдың Түңнел актызы делегейниң ийиги дайынның политиктиг болгаш девискээр талазы-биле түңнелдерин быжыглаан, Европага күрүнелерниң бот-боттарынга удур туржуруn соксадырының оруун, бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлап киришпейн тайбын амыдыралдың болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың оруун тодараткан. Даштыкы херектер министрлериниң деңнелинге эгелээн юбилейлиг ужуражыышкын Түңнел актының делегей харылзааларынга чугула фактор болганының ужур-дузазын бадыткаан.

Ужуражыышкынның киржикчилериниң аразынга чаа совет тайбың инициатива — ядролуг кандыг-даа чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни киирериниң дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирин эш М. С. Горбачевтуң чарлааны улуг сонуургалды болдурган. Ол базымны Европага болгаш нийтизи-биле бүгү делегейге политиктиг байдалды үндезини-биле экижидеринче Совет Эвилелиниң чүткүлүнүң чаа илерээшкини кылдыр үнелеп көрген.

Ынчалза-даа Хельсинкиде ужуражыышкынның чамдык киржикчилериниң медеглээни-биле алырга, чавырлыышкын ёзузу болгаш янзы-бүрү ниитилел-политиктиг тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалдарында деңэргелиг кады ажылдажылга чамдыктарынга таарышпайн турарын көргүскен.

«Финляндия» деп ордуга ужуражыышкынны Финляндия Республиканың президентизи М. Койвисто ажыткан. Ужуражыышкынның киржикчилеринге байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээш, оларның ында олуржуп турары—Түңнел актыны болгаш ооң соонда чедип алдынган дугуржулгаларны шыңгыызы-биле деткип турарының дугайын херечилеп турар деп, ол демдеглээн. Ол болза киржикчи күрүнелерниң нийти-европа чөвүлел хуралдың болгаш чөвүлел хурал соонда бурунгаар базымнарны хандырары дээш чоруткан ужуражыышкыннарының бүгү түңнелдерин амыдыралга боттандырарынче чайгылыш чок чүткүлдүүнүң база херечизи болур.

Юбилейлиг ужуражыышкын — келир үени көөрүнүң база аргазы болур деп, президент чугаалаан. Нийти-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызы болгаш өске-даа документилери дээрге, эрткен үени тайылбырлап турар хоозун чүүл эвес. Олар бо хүнде херечилериниң боттуг программазы болгаш келир үеге идегел болур.

Кежээки хуралга ужуражыышкынның киржикчилериниң саналдаашкыны эгелээн. Түңнел актыда быжыглаттынган дугуржуушкуннарның политиктиг улуг ужур-дузазын ГДР-ниң, Люксембургтуң болгаш Лихтенштейнниң даштыкы херектер министрлери демдеглээн.

Э. А. Шеварднадзениң чугаазын олурушканнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга ат салганы—дайын сөөлүндеги делегей амыдыралының улуг болуушкуннарының аразынга чугула черни ээлеп турар деп, ол чугаалаан. Маңаа, Финляндияның найысылалынга, 1975 чылдың августуң 1-де ёзулуг төөгүлүг ужур-дузалыг ол документиге Европаның күрүнелериниң, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың удурткучулары аттарын салган.

Түңнел актының амыдыралчы кужу чогум чүдел? Ол хамыктың мурнунда аңгы-аңгы социал-экономиктиг болгаш политиктиг системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга ооң үндезилеттингенинде боор турар.

Ядролуг үе-чада боор турар амгы үеде, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкындан аңгыда кандыг-даа өске орук чок боор турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев совет улустуң күзел-соруун илеретпишаан, мынчаар демдеглээн: «Бистер тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи үгганыышкынын быжыы-биле уламчылаар апаар бис».

Чогум-на Европаның бот-боттарынга удурланышкак системаларлыг бүгү күрүнелериниң аразынга тайбың кады ажылдажылганың харылзааларын тургузарының баштайгы дуржулга шөлү болган. Сөң улустарының экономиктиг, культурлуг, төөгүлүг харылзааларының чоок холбаалыг чоруу кады-кожа чурттаарынга эң таарымчалыг болган.

Европага харылзааларның канчаар тургустунарындан делегей байдалының хөгжүлдези улуу-биле хамааржыр. Европаның айыыл чок чоруу делегейниң айыыл чок чоруу-биле тудуш холбаалыг болгай. Бир эвес маңаа нийти күш-биле кара булуттарны тарады сывырып шыдаттыныптар чүве болза, хүн бүгүдеге улам чырык кылдыр херелденир апаар. Европаның күрүнелери боттарының харыысалгазының ол талазын база билбейн барып болбас ужурлуг.

Хиросиманың болгаш Нагасакиниң таварышканы атомнуг бомбалаашкыннарының 40 чылы бо хүннерде болур. Ол халап кижилерниң угаан-медерелинге ханы сорбуну арттырган. Бүгү чурттарның болгаш улустарның эрге-ажыктары ону катаптаарын болдурбазын негеп турар. Бир эвес бөгүн ядролуг чепсекти салып үндүрүптер болза, ол бүгү кижи төрелгетенге айыыл-халап болуру билдингир болгай.

Ядролуг чепсектиң тыптып келген үезинден бээр Совет Эвилели ону хоруур дээш оралдажып келген. Ынчангаш бо бүгү чылдарда бистиң чуртувус ядролуг чепсекти мөөңнээринге удур, ол чепсектиң улам-на сайзыраңгай системаларын тургузар талазы-биле чарышты соксадыры дээш чайгылыш чокка идепкейлиг демисежип келген.

Совет Эвилели ядролуг чепсектерни немей бүдүрериниң талазы-биле айыылдыг чарышты соксадырынга идиг кылыышче чүткүвүшаан, база бир дидим базымны кылган— бо чылдың августуң 6-дан эгелээш, кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны чаңгыс талалыг чурум-биле соксадырының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Бүгү кижи төрелгетенниң салым-хуузунуң дугайында сагыш човаашкынның негелдезинге дүүшкен ССРЭ-ниң ол чаа улуг инициативазының дугайын дүүн М. С. Горбачев медеглээн.

Совет Эвилели Европаның чурттары-биле ооң бүгү харылзаалары калбаа-биле, быжыг тургустунзун дээш чүткүдүп турар. ССРЭ-ниң Европа талазы-биле даштыкы политиказы бодунуң быжыг черин кажан-даа ээлеп келген болгаш ээлээр-даа апаар. Ооң чайынналчак херечизи — нийти-европа чөвүлел хуралдан эгелээн тайбың кады ажылдажылгага бистиң чуртувустуң ханызы-биле шынчызы боор турар.

Герман фашизмни ашкан улуг Тиилелгениң болгаш дайын соонда хөгжүлдениң түңнелинде тургустунган девискээр болгаш политика-даа талазы-биле боттуг чүүлдерни быжыглаан чорук Хельсинкиге чедип алдынган дугуржуушкуннарның кол ээзэ болуру билдиңгир болгай. Ынчалза-даа европейжи девискээр-политиктиг боттуг байдалды чигзиниишкинге таварыштырарының чамдык оралдажыышкыннары база катап дирлип эгелээн. Ам дөртен чыл иштинде тайбыңның эрге-ажыктарынга идегелдии-биле бараан боор келген эвилелчилерниң Ялта болгаш Потсдам дугуржулгалары халдаашкынга таваржып турар. Өжээргек семээшкиннер база катап, харын ажыы-биле дыңналып турар апарган.

Бо бүгү семээшкиннер Түңнел актының, чурттар аразының чогуур керээлериниң алыс утка-шынарынга каржызы-биле удур боор турары билдиңгир дир. Ынчалза-даа төөгүнүң хөгжүлдези дедир эгдинмес болгай. Ынчангаш ол дугайын бөгүнгү политиканы дүүнгү семээшкиннерниң бузундуларынга үндезилеп тургузарын оралдажып турар кижилерниң билип алыры чугула.

Барыын Европада баштайгы согуушкуннуң чаа америк ядролуг ракеталарын улустарның эрге-ажыктарынга чөрүштүр тургузары эгелээн болгаш үргүлчүлеп турар. АКШ-тың чепсектиг күштериниң бүгү кезектерин стратегтиг халдаашкынның атомнуг чепсээ-биле шалыпкын чепсеглеп турар. НАТО-да согуушкуннуг аргазы ядролуг чепсекке чоокшулап турар амгы үениң эң болбаазыраңгай аваа боо-чепсектерин тургузарының үр хуусаалыг программазын боттандырып, оларны ажыглаарының агрессиви айтыышкыны хүлээп алдынган. Химиктиг чепсектиң, ооң иштинде Европа дипке база тургузар ужурлуг бинарлыг чепсектиң эң чаа хевирлерин кылып тургузар ажыл АКШ-та хайнышкынныг чоруп турар.

Стратегтиг халдаашкын чепсектерин-даа, ракетага удур камгалал системаларын-даа кызыгаарлаарының талазы-биле чептүг деп үениң бадыткааны керээлерни Вашингтонда чигзиниишкинниң айтырыы болдурарын оралдажып турар.

АКШ-тың администрациязы бодунуң «сылдыстар дайынының» планнарын боттандырып чорударын ыяап-ла чедип алырын оралдажып турар. Эвилелчилерин айыылдыг үүлгедиинниң база киржикчилери кылып алырын күзеп турар. Ол планнарны амыдыралга боттандырып чорудары —Европага болгаш бүгү делегейге айыылдыг.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарындан улустар хөй чүүлдү манап турар. Ында ам боттуг депшилгениң чок чоруу оларның чөгенниишкинин болдурбас ыргажок. Женева чугаалажыышкыннарынга бисти дугуржуп алырынче быжыг чүткүл алдап турар. Ол—Женевада-даа база ооң өске-даа чогаадыкчы саналдарда-даа сиңникен.

Стратегтиг болгаш ортумак ырачышылдың ядролуг боо-чепсээн дыка кызырарынга белен дээрзин эң-не автоматтыг деңнелдерге Совет Эвилели

(Уланчызы 3-кү арында).

Аъш-чем программазы боттаныышкында

ЗОНА СИСТЕМАЗЫН ШИҢГЭЭДИР

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алдынган Аъш-чем программазы партияның экономиктиг стратегиязының бир кол кезээ бооп, ооң чоокку он чылдарда кол угланыышкынын тодараткан. СЭКП-ниң агрconsidering политиказында кедээ ажыл-агыйны шапкын темпилер-биле хөгжүдүп, Аъш-чем программазын боттандырарынга чер ажылының зона системазын эртемге үндезилеп чорудары улуг рольдуг болур.

Барыын-Хемчик районнуң чер ажылында сөөлгү чылдарда капитал салыышкыннар өзүп, ооң материал-техниктиг баазазы быжыгып турар. Дөрт совхозувустуң кол фондулары 30 ажыг млн. рубль чедип, оларда ам 127 трактор, таре ажаар 27 комбайн, 159 чүък машиназы бар болуп турар. Бо бүгү машина-техниканың нити өртээ 10 млн. рубль ажыг.

Районга чер ажылын чедиишкиниң чорударының бир кол магадылалы — тараа шөлүнүң хаттан болгаш суғдан үрелирин эвээжедири, хөрзүн камгалалының зона системазын шиңгээдири болур. «Шекпээр», «Деҥ-Терезин», «Барлык» совхозтарның тарылга шөлдери республиканың курлаг хову зоназынга хамааржыр. Ынчангаш бо совхозтарның тарылга шөлдерин курукнуп, ээлчештирип турган, тарылгага ажыглаары, чер аңдарылгазынга хөрзүнүң аңдара кагбас андазыннарны, тускай сеялкаларны ажыглап турар. Ынчалза-даа бо ажылдар негелдеге ырак-та четпейн турар.

Черниң бериимезин бедидери чүгле чер ажылының зона системазының кол хемчеглерин сагып, тарылга шөлдерин хумагалыг ажыглаарының түңнелинде чедип алдынар. Ынчангаш бо талазы-биле чогуур ажылдар кылдынып турар. Ооң түңнелинде район сөөлгү чылдарда ниитиниң малынга четчир саныг мал чемнерин белеткеп ап турар апарган.

Районнуң совхозтарында суггаттыг черлерни ажыглаары экижээн. «Барлык» совхоз ам суггаттыг черлерниң бир гектарындан 12—15 центнер дүжүттү ап турар. «Барлык», «Хемчик», «Шекпээр» совхозтарның мурнакчы суггатчы звенолары хөй чылдыг сигеннерниң дүжүдүн гектардан 30 ажыг центнерни ап турар апарган. «Хемчик» совхозтан Чүңней Кара-Салдың суггатчы звенозу 1984 чылда 78 гектар черниң га бүрүзүнден 59 центнер хөй чылдыг сигенни ажаап алган. А «Шекпээр» совхозтан Элбек-оол Монгуштуң, Сагаан Ооржактың, Очур-оол Хомушкунуң звенолары чыл санында 35—45 центнер хөй чылдыг сигенни доктаамал ап турар, а Шыдыраа Хомушкунуң звенозу гектар черден кукурузаның 230 центнер ногаан массазын алган.

Суггаттыг чер ажылы районнуң нити чер ажылынга кол рольду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш 1990 чылга чедир онгу беш чылдың деңнели-биле мал чемнериниң бүдүрүлгези 2 катап улгадыр, ол чылда 12—14 муң тоннага чедер ужурлуг. Бо сорулганы күүседири-биле районнуң агропромышленная каттыжыышкыны бо чылдарда улуг ажыл-агыйжы, организастыг ажылдарны суггаттыг черлерге ап чорудар ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда районда хөрзүн камгалалының талазы-биле элээн хемчеглер алдынган. Ниитизи-биле 17913 гектар черде тарылга ээлчештирилгезин организастаан, хөрзүн эрозиязынга удур техниканы ажыглаары экижээн. Ынчалза-даа ол ажылдар нити негелдеге ам-даа четпейн турар. Чамдык тарылга шөлдериниң дүжүткүрү бедиир туржук, чавызап турар, а 7,2 муң га чер кандаашкынга алысканындан тарылга кылыр черниң фондузундан үндүр бижиткен.

Мындыг байдалдың тыптып келген чылдагааны— хат эрозиязынга удур демиселдиң багай тургустунганында. Ынчангаш чоокку үеде хөрзүннү камгалаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры чугула. Бир-ле дугаарында республиканың мурнакчы совхозтарының дуржулгазын ёзугаар черниң дилиндектей аңдарылгазын шынарлыг кылдыр чорудар. Бо дээрге хөрзүнче өл-шыкты сиңирериниң, бок үнүштер-биле демиселдиң эң не дээштиг аргазы-дыр.

Зона системазының негелдезин ёзугаар суггаттыг черлерниң бериимезин долузу-биле чедип алырынга суггарылга системаларының, тудуг ажылдарының шынарын экижидер, тарылга шөлүнүң ээлчештирилгезин сайзырангайжыдар херек. Ынчангаш ажыл-агыйлар экономиктиг анализ ёзугаар тарылга шөлдериниң структуразын тодаргай тургузар, бар шөлдерниң бериимезин экижидер дээш тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

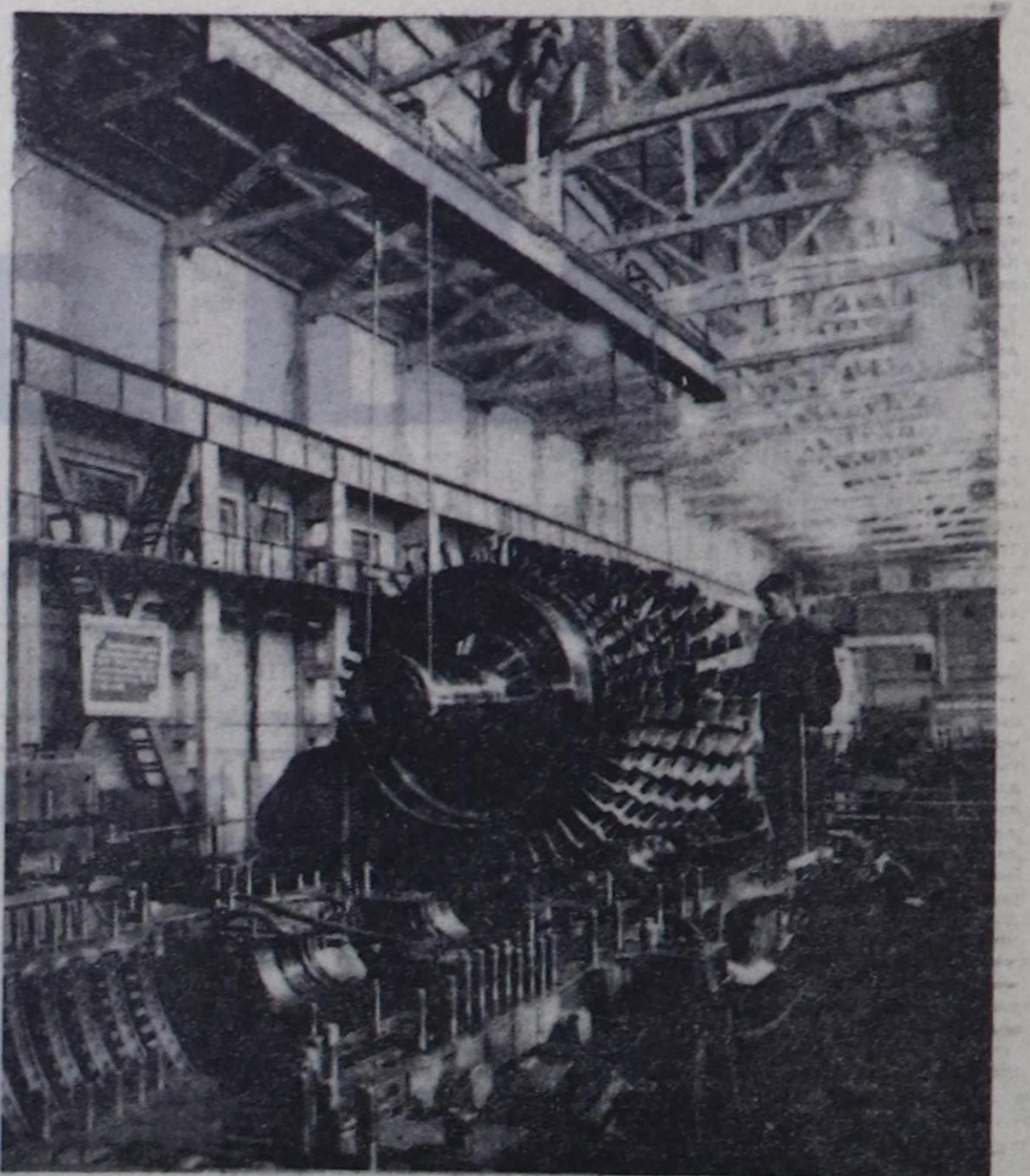
Районда агрохимиктиг албан черлериниң ажылы кошкак. Эрткен дөрт чылда чыл бүрүзүнде-ле план ёзугаар 30 муң тонна органиктиг, 3000 тонна минералдыг чемишчидилгелерни хову-шөлдерге төгер турган, херек кырында 14100 тонна органиктиг, 2700 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төккен. Бо дээрге, «Сельхозхимия» каттыжыышкынының четпес ажылының түңнели-дир. Каттыжыышкынның тускай эртемниглери чемишчидилгени колдуунда-ла тарадыр чажып, ону одуруглай чажар арганы ажыглавайн турарындан бериимези эвээш. «Сельхозхимия» биле совхозтарның агрономнарының аразында харылзаазы кошкак. Моон соңгаар бо харылзааларны эде көөрү чугула.

Бедик дүжүт алырының бир чугула айтырыы—бок үнүштер-биле демисел. Бо ажылды багай чорудуп турарындан, ылангыя «Шекпээр», «Деҥ-Терезин» совхозтарның кукуруза, картофель шөлдеринде бок үнүштер хөй. Ону узуткаар төлээде, үрезинни эки арыглаар, оруктар, бугалар кыдыының сигенин кезер, бок үнүштерге удур бүгү хемчеглерни алыр херек. Ооң-биле чергелештир кедээ ажыл-агый культуразының хоралакчыларының аарыглары-биле демиселди калбартыр ужурлуг бис.

Эрги-Барлык, Аксы-Барлык кедээ Советтерниң күүскомнары кедээ ажыл-агый культураларын болбаазырадырының технологиязын экижидеринче, черни чөптүг ажыглаарының талазы-биле дүрүмнү сагыырынче кичээнгейни доктаамал угландырып, аңаа хамаарыштыр чогуур хемчеглерни ап келген. Боттарының девискээринге кедээ ажыл-агый культураларын өстүрер талазы-биле зона болгаш хөрзүн камгалаарының системазын шиңгээдир талазы-биле хемчеглерни Ак, Шекпээр, Барлык кедээ Советтериниң күүскомнары чедир албайн турар. Шак бо айтырыг чер-чер Советтериниң доктаамал контролюнга турар ужурлуг.

Черни ажыглаарының ажыктыын бедидери кедээ ажыл-агыйда эң чугула айтырыг болур. Сөөлгү 10—15 чылдарда районнуң тарылга шөлдериниң дүжүткүрү янзы-бүрү чылдагааннардан чоорту кудулап келген. Шак ол чорукту болдурбайн, тарылга шөлдериниң, одар-белчиирлерниң дүжүдүн улам бедидер дизе, районга чер ажылын эртемге үндезилеп чорудары негеттинип келген. Ынчангаш чер ажылының зона системазын шиңгээдип алыры бирги чергениң айтырыы болур.

М. КАРА-САЛ.
Барыын-Хемчик РАҮК чөвүлелиниң даргазы.

ЛЕНИНГРАД. «Бүдүрүлге хемчээлдериниң бүгү өзүлдезини — техниктиг депшилгениң, дериг-херекселдиң эң долу ажыглалының болгаш курлавырларның камналгазының күсели-биле». В. И. Ленин аттыг «Невский завод» каттыжыышкынның коллективи шак бо девизтиң адаа-биле ажылдап турар. Бүдүн чартык чыл хире үе дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 10 хуу, нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң хемчээли 7,5 хуу өскен, 1530 тонна кара металл камнап алдынган. Бо чедиишкиннер — амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселин — станок-автоматтарны болгаш робот-техниктиг комплекстерни план ёзугаар шиңгээдип алганының түңнели-дир. Каттыжыышкында саналга башкарылга программалыг станоктарның парыгы улгаткан, чаа хевириниң металл кезер агрегаттары калбаа-биле ажыглаттынып турар. Күш-ажылды организастаарының бригада хевири нептерээн. Бо бүгү ажылдакчыларның санын өстүрбейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, дериг-херекселди ээлчеглеп ажыглаарының коэффициентизин улгаттырар арганы берген.

ЧУРУКТА: 25 муң киловатт күчүлүг газ дамчыдар агрегатты эптеп турары.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ишчилери СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур хүлээлгени алгаш, ону күүседир дээш ажылдап турарлар. Ылангыя бызаа ажаакчылары малдың чаш төлүн менди алыр дээш оларның ажаалдазын, чемгерилгезин зооветеринарлыг негелделер ёзугаар чорудуп турар. Хоочун бызаа ажаакчызы Раиса Узун-Сарыговна Сат бо чылдың эрткен алды айларында быжыглаан бызааларындан немелде деңзи алыр талазы-биле эки көргүзүглүг болган.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы Р. У. Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭЛЕКТРИК

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң электриги, коммунист Александр Демчи-Сүрүнович Кууларны суурда таныывас кижи чок. Ол электриктеп ажылдаа-ла 28 чыл чеде берген.

Ол хат-чаъстыгда-даа суурнуң бүгү электри шугумнарын хынап көрүп, ажылы дээш доктаамал сагыш салып чоруур кижилерниң бирээзи. Ажылдап келген үезинде чонунга, эш-өөрүнге мактадып, бүгү-ле үелерде ажылынга харысаалгалыг, бодунуң ажылын тергиин эки билир. Хостуг үезинде үрелген телевизор, соодукчу, хеп чуур, даараар машиналар септээринге хандыкшылдыг.

Ол суурда агитатор, МТМ-де улусчу контроль бөлүүнүң удуртукчузу. Александр Демчи-Сүрүнович Кууларны чон хүндүлээр.

С. ООРЖАК.

АЖЫЛЫН ТҮҢНЕВИШААН

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агыйының министерствозунуң коллегиязының хуралы болуп эрткен. Аңаа бирги чартык чылдың түңнелдерин үндүрген болгаш СЭКП ТК-ның апрель болгаш июль (1985 чыл) Пленумнарының айтыышкыннарын күүседириниң болгаш доозукчу чылды чедиишкиниг төндүреринң талазы-биле сорулгаларны, кылыр ужурлуг ажылдарны чугаалашкан. Бо айтырыглар талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агыйының министри М. А. Гаков кылган.

1985 чылдың июль айда СЭКП ТК-га болуп эрткен эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дугайында чөвүлел хурал партияның болгаш чурттуң амыдыралынга улуг болуушкун болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң кылган илеткелинде совет улустуң улуг чедиишкиннери көргүстүнген болгаш эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң эргежок чугулазын айыткан.

Республиканың арга-ыяш ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган чаа сорулгаларны күүседип эгелей берген. Бирги чартык чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдарының талазы-биле бүдүрүлге программазы чедиишкинниг күүсеттинген. 2048 га черге чаа арга-арыгны тарып, олурткан. План ёзугаар 1 тонна ыяш үрезиннерин белеткээр турган, 4,2 тоннаны белеткээн. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, арга-арыг өрттериниң саны 2 катап, оларның хоме алган девискээри 7 катап эвээжээн. Тес-Хемниң, Тожунуң, Барыын-Хемчиктиң, Кызылдың ыяш ажыл-агыйлары бараанныг продукция бүдүрер талазы-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседипкеннер. А министерство ниитизи-биле бо көргүзүгнү октябрь 1-де күүседир деп шиитпирлээн. Ооң түңнелинде 1,5 миллион рубль түңнүг немелде продукцияны бээри көрдүнген. Бараанныг продукцияны бүдүрериниң болгаш сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чартык чыл планнары база күүсеттинген.

Планныг онаалдаларны күүседиринге боттарының улуг үлүг-хуузун бүдүрүлгениң мурнакчылары киирип турар. Оларның аразындан Каа-Хем ыяш ажыл-агыйында В. Светышевка удурткан бригада беш чыл планын эң баштай күүсеткен. Бо бригаданың үлегерин эдерип, ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар бригадалар болгаш ажылчыннар министерствода хөй.

Ооң-биле чергелештир, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылында шыңгыы четпестер база бар. Арга-арыгны катап тургузарының, ыяш кескен черлерге аныяк өзүмнерни олуртурунуң чартык чыл планы 97,7 хуу кылдыр күүсеттинип, бо ажылче кичээнгей кошкак болуп турганын илереткен. Кызылдың, Балгазынның, Таңдының болгаш Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйлары чартык чыл планында көрдүнген хову-шөлдерге камгалал болур дилиндек ыяш тарылгазын чорутпаан, дыка хөй ажыл-агыйларда арга-арыг культураларының химиктиг ажаашкыны кылдынмаан. Ыяш кескен черлерни аштап-арыглап, чүрүмчүдарын Кызылдың ыяш ажыл-агыйы багай чорудуп турар.

Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары, Тываның бүгү ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, 1976 чылдың декабрь 10-да үнген СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчүлүг күштерин моон соңгаар комплекстиг хөгжүдериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалын күүседир дээш сөөлгү чылдарда кызымак ажылдап келген. Бо чугула документини амыдыралга боттандырары Чадааның болгаш Балгазынның ыяш ажыл-агыйының ыяш болбаазырадыр цехтериниң чаартылгазын чорудар арганы берген. Ол чаартылга ыяш болбаазырадылгазын көвүдедир болгаш бараанныг продукция бүдүрерин 1975 чыл-биле деңнээрге, 70 хуу өстүрер арганы берген.

Ынчалза-даа адырның экономиказының шынар талазы-биле моон бедик деңнелинге көдүрлүп, сайзыраары, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин шиңгээдип алыры чокта болдунмас. Чаа техниканы, депшилгелиг технологияны, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле ажыглаары чугула болуп турар. Он ийиги беш чылда Каа-Хемниң болгаш Тожунуң ыяш ажыл-агыйларынга ыяш болбаазырадыр цехтерниң чаартылгазын чорудары, ыяш белеткээр, болбаазырадыр болгаш үндүр сөөртүр черлерге чаа, бедик бүдүрүкчүлүг техниканы болгаш дериг-херекселдерни шиңгээдип алыры көрдүнген. Бо айтырыгны шиитпирлээри бедик үлетпүр бүдүрүлге потенциалын тургузар, ыяшты долузу-биле бүдүрүлгеге ажыглаар, чиг этти болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр, ооң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш бараанныг продукция бүдүрерин оранчок улгаттырар арганы бээр.

Бисти хүрээлээн бойдус — чурттаганың үндезини болгаш үнелиг байлаавыс болур. Ону камгалап-кадагалаары шупту улустуң хереэ, ол арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларынга бир дугаар ээлчегде хамааржыр. Агаар, сугнуң арыының дугайында сагыш салыышкын, черни болгаш ооң байлаан, арга-арыгларны, дириг амытаннарны угаан-сарыылдыг ажыглаары, кадагалаары кижиниң бодунга чугула херек. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бирги чыыжының үшкү сессиязынга бойдусту камгалаары бистиң чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының чугула угланыышкыны деп айыткан болгай. Тываның арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары бо чугула сорулганы эки билип, ол талазы-биле бүгү чүүлдерни кылырын боттарының хамааты хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Ю. ЕГОШИН.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Республиканың тудуг организацияларының аразынга социалистиг чарышка бо чылдың ийиги кварталында трестиң тудуг-монтаж ажылдарының планын 105,6 хуу күүсеткен «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи тиилекчи болган. Коллективке СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскаатан байырлыг хурал эргелелдиң хуралдаар залынга дүүн эрткен. Тукту СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи И. А. Остапец тывыскан. Хуралга чүве чугаалааннар бедик шаңналга төлептиг болуруп, чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылырын хүлээнип турган.

СОДУНАМНАР СОРУКТУГ-ЛА

Серенмаа Дашовна биле Даңзычы Соянович Содунамнар хой ажылында тос чыл ажып, ооң баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле ээзээш эвес дуржулганы шиңгээдип алган. 1976 чылда олар ол чайын төрүүр кодандан аңгылап үскен кыс хураган хүлээп алган. Ийи чыл эрткенде, оларның хураганнары дунгуш хойлар апарып, бир дугаар оолдаан. Аныяк хойжуларның көргүзүү оларга өөрүнчүг болбаан. Төрүүр чүс башка онаалтыр 60 хураганны алган. А 1979 чылда олар төрүүр чүс хойдан-на 80 хураган камгалап алыр хүлээлге алгаш, 95-ти камгалап доруктургаш, хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Оон эгелээш-ле Содунамнарның көргүзүглери чылдан чылче бедип, малчыннарны улам сорукту ажылдаарынче хей-аът киирип турган. Эки түңнелдер эрес-шудургу күш-ажылдың ачызында чедип алдынар болгай. Шынап-ла, Содунамнар «Барлык» совхозтуң хоочун, алдар-аттыг хойжуларының арга-дуржулгазын өөренип, оларның соон салгап, дидим чүткүл-биле хой ажылынче шымнып киргеннер. Хойжу өг-бүле төрүүр чүс хойга онаалтыр 1980 чылдан бээр 105-тен 115 чедир хураганнарны камгалап ап, районнуң дээре дээн хойжуларының деңзызынга кирип, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг-хуузун киирип турар.

Келир кыштаглаашкын үезинде оларның 1983 чылда хүлээп алганы дунгуш хою үш дугаар төрүүр. Ынчангаш көргүзүглер бедик болурунга малчыннар идегеп, 1986 чылда төрүүр чүс баштан-на 115 хураганны камгалап алырын хүлээнген. Ону ажыр күүседип болурунуң аргазы бар. Чүге дизе, Содунамнарның хоюнуң күш-деңгилдези эки. Амгы хүннерде олар Улуг-Хөнделең бажында Чайлаг-Кара-Суг деп хоолулуг оът-сигенниг, делгем оюмнарлыг, шынааларлыг черде чайлаглап, малын семиртип турар. Бо чайын олар 10 тонна сигенни, 20 тонна көк-суланы белеткеп алыр сорулгалыг.

Беш чылдың шалыпчылары

Бо хойжу өг-бүлениң хойдан дүк кыргып алыр талазы-биле көргүзүглери база бедик. Ылангыя ол талазы-биле Содунамнар бо чылын Аксы-Барлыктың хойжуларындан эң бедик көргүзүгнү чедип алганнар. Нити 284 баш хойдан 810 кг дүктү азы хой бүрүзүнден 2 кг 800 грамм дүктү кыргып алган. Ол дээрге, планныг даалганы 64 хууга ажыр күүсеткени ол болур.

Кыштаглаашкынга белеткелди Содунамнар баш удур, эң хыналчалыг чорудуп турар. Оларның Ыргактыг-Ховуда Муңгаш-Хая деп черде кыштаа келир кышка бүрүн белен деп болур. Кургаг өдек четчир, кажааларның көржеңин коптаргаш, одаар кылдыр кургадыр чыып, белеткеп каан. Чаш хураганнарның, чаа төрээн хойларның ажаалдазының, азыралының үезинде хойжулар харысалгазын каш катап улгаттырыптар. Бо-ла бүгү чүүлдер эки түңнелдерни чедип алырынга магадылал боор турары чугаажок.

Содунамнар хой ажылынга ажылдаан 9 чылының иштинде күрүнеге 2500 ажыг хураганны доруктуруп, 7200 кг эки шынарлыг дүкту кыргып дужааган. Совет күрүнениң мурнунга шак мынчаар кызымак, ак сеткилдиг ажылдап чоруур кижилер хүндүткелге бүргедир. Серенмаа Дашовна— Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, улуг хойжу Даңзычы Соянович — Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу деп хүндүлүг аттың эдилекчизи.

Содунамнар—6 уругнуң ада-иези. Уругларының улуу Толя бо чылын ортумак школаны дооскан. Эң бичези—Айдысмаа 3 харлыг, артканнары — школачылар. Бо ада-не чымыштыг ажыл-ижин, ажы-төлүн кижизидер херек-биле холбап, оларны төлептиг кижилер болурунче доктаамал сагыш салып чоруурлар.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының мурнакчы хойжулары Содунамнар он бирги беш чылды чедиишкинни доозуп, СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш улам күжениишкинниг ажылдап турар.

В. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

Фельетон орнунга

«КИЖИ КАЙГААР, ЫТ СЫГЫРАР...»

Ак-эрикчилерниң ырлап, кожамыктаары бо чылын улам ындынналган. Чүге дээрге, Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатан агитквартиралар болгаш коллективтер концерттери январьдан майга чедир суурнуң Культура бажыңынга суббота санында болуп келген. Ол концерттерге улуг-биче, эр-херээжен чон массалыг киришкен. Ынчалза-даа оларның аразындан «Почтага улаачылап шаап турумда....» азы «Почтачы чоруп орда, бодум барып уткуй бээр мен» деп одуругларны ырлаан чаңгыс-даа күүседикчи чок болган.

Чүге ындыг болган деп! Почтачының ажыл-ижи ындыг хүнду чок, уттундурганы ол бе? Ол дугайын эргим номчукчу бо фельетондан чоорту билип алыр.

Хамыктың ужуру мындыг. 1985 чыл үнгүже Кызылдан үнген почта Самагалдайга келгеш, Ак-Эрик баары ийи-үш хонук саадап чыдып бээр «хоочун аарыг» турган. Районнуң харылзаа белдиринге хамааржыр автомашиналарның «кадыы баксыраанындан» олар болганчок-ла «ажылдаар шиңээн чидирген» болур. Ынчап баарга, чамдык улус далаштыг телеграмма азы акша чорудар дээш Ак-Эрик биле Самагалдай аразынга өртээл ажыг орукту өрү, куду эртеринге хөй үе-шакты артык чарыгдаар турган.

Ажылчы чоннуң хөй удаа шыңгыы негелдезиниң түңнелинде почта (шуудуң) дажыыр автомашиналар Кызыл — Самагалдай—Ак-Эрик болгаш дедир маршруттуг хүнүнү маңнаары чедип алдынган.

Ынчалза-даа өөрүшкү эртежик болуп, «думчуун чажырарга — кудуруу, а кудурууун чажырарга — думчуу көсту бээр» деп англи улустуң үлегер домаа ышкаш апарган. Чүл дизе харылзаа черинге хала, чеме катап база тыптып эгелээн.

Бо удаада төптен суурга келген шуудуңну часкаш, солуннар, журналдарны чагыкчыларга үлээрге, оларның саны чамдыкта дудуу болгулаар. Маңаа дыка хөй фактылар коптарбайн, чүгле бо одуругларның авторунуң чагыгларының чижээн айтып кагза четчи бээр боор.

Төптен келген солуннарның ийи, бир номери болганчок-ла четче келбезин билир болгаш бистиң республиканың дөрт солунун үргүлчү четче алырымны негевейн турар мен. Ынчап турумда-ла, неделялап үнер «Аргументы и факты» деп бюллетеньниң баштайгы беш номери келгеш, олчаан сураг барган. Дөрт ай читкен соонда майда үнген 23-кү номеринден эгелеп катап кээп эгелээн. Эрткен чылгы чагыгларым «Экономика сельского хозяйства», «Знание — сила», «Наука и религия» деп журналдар база-ла ынчаар алдынар боорга соксааш, бо чылын сонуургап, Казахстанда, Киргизияда, Туркменияда айлап үнер «Ара» (Шагар-Ары), «Чалкан» (Шагар-от), «Токмак» (Докпак) деп шоодуглуг журналдар чагыдып алган мен. Ол журналдарны ап турарым оларда бижээн шоодуглардан шоодуглуг апарган. Ук журналдар чогуур өйүнде четче алдынар дээр ужур турбас. Дудуу, түлүм келген номерлерниң чамдыызы хириккен, эргижирээн, чазып каапкан келир. «Аргументы и фактының» 4-кү болгаш 23-кү номерлери үш-үш дакпыр келген. Эрткен чылын ооң чамдык номерлери 3—8 кезек хары угда келгипээр турду.

База бир элдептиг чүве. Кызылдан үнгеш, чүгле 4—5 шак болганда Ак-Эрикке келген почта суурга келген соонда, оруу каш катап «херлип, шөйлү» бээр. Чүгле суур иштиниң чагыглары ээлеринге чедир «хондур, дүндүр» чоруп кээр таварылгалар хааяа эвес.

Ак-эрикчилерниң акы-дуңма кожалары — моолдар сайгылгаан-биле ажылдаар телеграфты «цагилгаан медээ» дижир. Ындыг медээ-биле чоруткан бижикти азы акшаны чурттуң кайы-даа булуңунга ийи шак болгаш хүлээп ап болур ышкажыгай. Ынчаарга Ак-Эрик суурга сайгылгаан чеже-даа чайнап турда каккан медээ дораан хүлээп алдынар аас-кежии чаяаттынмаан. Оон ужурунда Кызылдан, өскээртен-даа чоруткан дүрген медээлер Ак-Эрикте адреске четпээнин улус чүгле соонда билген болур. Суурдан үш-ле километрде хой кыргыыр пункт таңныылын майның 26-да Эрзинге болур өг-бүле байырлалынче чалаан дыңнадыгны ооң ээзи июнь айның 7-де согур-душ боол алгаш, дыка хомудаан. Кызылче сургакчылаан ажылдакчыже совхоз бухгалтериязының телеграф-биле шилчиткен 70 рублини олчаан баарга, ийи ай эрткенде чорутканы салбырдан катап негеп алдынган.

Космос үезиниң харылзаазы мынчаар ажылдаарга кым хомудавас боор. Шаанда «чүгүлүг бижик» шуудуңнун бодап көөрге, мындыг өөредиглиг чүүл бар. 1912 чылдың чайынында ай чаазында 22-де Хомду дайынынга тиилелге дугайында медээ Самагалдайга 24-те, ийи-ле хонгаш чедип келген дижири дыка солун.

Ак-Эрик суурнуң албан черлеринде болгаш чамдык бажыңнарында киирген телефоннар чүгле соңгулда кампаниязының үезинде шору ажылдапкаш, катап дүлей баар, өрээлдер «каасталгазы» болуп артар. Телефон кулактаажын эртен дыңнаарга, радио ыыды, ооң соонда узун суук азы кыска-кыска сигналдар дыңналыр, а колдуунда шышпын болур. Ынчангаш ол чонга ээзээш эвес даржыны таварыштырып турар. Эмчиниң дүрген дузазы херек апарганда суг девиденчиг-ле.

Оон ыңгыда ТАР үезинде чогааттынган «Хыл дег боттут, хымыш дег баштыг, алгырып турар ыыттыг, айтып турар эртемниг» деп тывызыкты билирлер ак-эрикчилерниң аразында ховар боор. Бары чегенчиг хире. Чүге дизе, «саазын чок солун» чүгле приемниктиг чамдык бажыңнарда турар дээрден башка, суурда радио ыыттавастаандан бээр алды чыл ажып, чеди чыл чеде берген. Ындыг болганда, суурда бичии чаштар чүгле телевизорну эки билир. «Радио», «транзистор» деп чүвелер таныывас, ындыг сөстер оларның дылында безин чок. Ол хамаан чок, сөөлгү чылдарда туттунгулаан бажыңнарже радио шугумун шээрин улуг улус-даа, тудуг хүлээп алыр комиссия-даа шуут уттканын чугаалаарга четчир. Самагалдай суурдан районнуң радио дамчыдылгазы чоруп турар сураг база бар. Ол ак-эрикчилерге «далай дүвүнде дуң, тамы дүвүнде лаң»-биле дөмей четтинмес чүүл-дүр.

Суурну катап радиожудар, телефонну сегидер дугайында даргаларга, хуралдарга, парлалгага киирген хөй санныг негелде-хомудалдар «дүктүг чүве тазаргыже, тас чүве дүктелгиже» шуужуп келген. Ол хиреде бо айтырыгның үр шиитпирлеттинмези кара кайгамчык. Ындыг чүүлдү тывалар «кижи кайгаар, ыт сыгырар, хавен дешкилээр» дижир боор ийин.

С. БАДАА.
Тес-Хем район.

ХЕЛЬСИНКИ: ужур-дузазы, дуржулгазы, перспективалары

◆ Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың 10 чылынга ◆

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың ажылы Европаның 33 чуртунуң, АКШ-тың болгаш Канаданың дээди төлээлекчилериниң Хельсинкиниң «Финляндия» ордузунга төөгүлүг Түңнел актыга 1975 чылдың август 1-де байырлыг байдалга ат салыышкыны-биле доозулган. Түңнел акт ол дээрге — киржикчи күрүнелерниң дугурушкан сорулгазын амыдыралга боттандырарынга, тодаргайлаарга, оларның аразынга харылзааларны экижидеринге идиг бээринге, оларның улустары чаагай болгаш бызыг тайбыңның байдалдарынга чурттап болур негелделерни хандырарынга бызыг үндезин-дир.

Түңнел актыга ат салган күрүнелер «оларның политиктиг, экономиктиг болгаш социал системаларындан хамаарылга чокка» бот-боттарынга ажыктыг харылзааларның үндезин принциптерин кады ажылдап кылып, ол принциптерни хүндүлеп көөрү «эп-найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге болгаш оларның аразынга бүгү-ле адырлар талазы-биле кады ажылдажылгазының дептиилгезинге идиг бээр» дээрзинге бүзүрелин илереткеннер. Нити-европа Чөвүлел хуралы делегейниң ийиги дайынның эргежок чугула политиктиг түңнелин коллективтиг-биле үндүрген. Европага девискээр болгаш политика талазы-биле байдалдарны хүлээп көөрү европейжи болгаш бүгү-нити тайбыңны хандыраарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар.

Түңнел актыда «чавырлыышкын чорудулгазын калбартыр, ханыладыр болгаш ону чайгылыш чок база бызыг чорудулга болдурар» деп демдеглеп, политиктиг нити чүткүлдү ында илереткени улуг ужур-дузалыг болуп турар. Оларныы-биле алырга, «айыыл чок чорукту бызыглаарының чорудулгазы Европа-биле кызыгаарлаттынмайн, а делегейниң өске-даа девискээрлеринче нептерээн турар ужурлуг» дээни база ужурлуг.

Нити-европа чөвүлел хуралының ажылдап кылганы негелделер улустарның, ажылчы чоннарның калбак массаларынга бараан болуп турар, чүге дизе кижини хүндүлеп көрүүшкүн-биле, тайбың байдалдарга ол чурттазын дээн сагыш салыышкын-биле олар сиңниккен. Киржикчи күрүнелер «кол-кол эргелерге, экономиктиг болгаш социал дептиилгеге база бүгү улустарның чаагай чорууңга деткимче көргүзеринге» салыышкынын киржикчи күрүне бүрүзүнүң кирери чугула деп демдеглээн. Бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүтпүшаан, «улустарның чаагай чоруун бедидип, оларның күзел-бодалдарын боттандырарынга идигни бээр бис» деп, олар медеглээннер.

Ынчангаш социалистиг чурттарның инициативазының түңнелинде чыылдырган Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хурал тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин бадыткаарының, янзы-бүрү нитилел тургузуглуг күрүнелер-биле дең эргелиг харылзааларны болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы экижидериниң оруунга чугула базым болган. Күш дегээриниң болгаш «соок дайынның» туружундан политика чорударының үре-түңнел чогун болгаш хоралыын ол бадыткаан; тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун бызыглаары дээш күжениишкиннерни улам ыңай калбартырынга таарымчалыг магадылалдарны тургускан.

Хельсинкиге болган Чөвүлел хуралдың соонда эрткен үеде чөөн, барыын чурттар арасынга үре-түңнелдиг чугаалажыышкын болгулаан. Түңнел актыны боттандырары-биле холбашкан бөлүк айтырыгларны ужуражыышкыннар болгаш чугаалажыышкыннар үезинде көргүлээн. Үр хуусаалыг перспективаже угланган ажыл-ишчи, хемчээл талазы-биле аажок улуг кады ажылдажылга чаа үе-чадаже кирген. ССРЭ болгаш үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг чурттарның арасынга бараан саарылгазы 1970 чылдан 1979 чылга чедир үеде 4,7 млрд. рубльден 25,8 млрд. рубль чедир өскен, ооң $^3/_4$ хире хуузу Барыын Европа чурттарынга хамаарыжыр. Нитизи-биле Чөөн болгаш Барыын Европа арасынга садыг саарылгазы ол чылдарда 3,5 хуу өскен.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралды чыылдырып, ону чедиишкинниг эрттиргени тайбыңга ынакшылдыг күштерниң чедиишкини болгаш ооң-биле кады тайбыңның база чавырлыышкынның удурланыкчыларының, хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң аштырыышкыны болган. АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери аңаа ынчалдыр көзүлдүр-ле аштырыпкаш, болуушкуннар хөгжүлдезин дедир аткаар тыртып, «соок дайынны» катап эгидер дээш, эде бөлүглежип, удур шаап халдаашкын кылырын оралдажы бергеннер.

Чавырлыышкынче удур шаап халдаашкынны Вашингтон эгелээн. АКШ-тың чазак албан черлери социализм чурттарынга удур идеологтуг экспансияны калбартыры көрдүнген хемчеглерниң бүдүн комплекизин ажылдап кылганнар. Ол чурттарда «кижи эргелериниң» үреп турар деп мегеоозун чүүлдү долгандыр антикоммунистиг кампанияны тарады берген.

Ынчангаш Нити-европа чорудулгазы нарын байдалга чоруп келген. АКШ, НАТО-нуң милитарисчи угланыышкыны улустар арасының чугула чугаалажыышкыннарынга багай салдарын база чедиргилеп тургулаан болбайн аан.

Түңнел актыга дүүштүр 1977—1978 чылдарда киржикчи күрүнелерниң төлээлекчилериниң ужуражыышкыны Белградка болган. Барыын тала ону шуут болдурбазындан дидинмээн. Хельсинкиге эгелээн хөй талалыг чорудулганы уламчылаарынга улустарның шиитпирлиин Белград бадыткаан. Ынчалзажок АКШ-тың болгаш НАТО-нуң дадагалзаан туружунуң уржуундан чамдык боттуг саналдар, ооң иштинде айыыл чок чоруктуң шериг аспектилеринге хамаарыжыр айтырыглар талазы-биле саналдар хүлээп алдынмаан.

Түңнел актыда айыттынган Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле үр хуусаалыг программа тайбыңның эрге-ажыктарынга чогумчалыг хедеглиишкиннерниң кол угланыышкыннарын шын тодарадып, келир үеже бүзүрелдиг уг-шигни оларга айтып берген дээрзин амыдырал боду-ла көргүзүпкен.

Ынчалзажок 70—80 чылдар үезинде империалистиг бөлүктерниң, ылаңгыя АКШ-тың, дайынзырак чоруунуң улгатканындан делегей ареназында байдал аажок чидигленген. Ол бөлүктер тургустунган стратегтиг дең-дески байдалды үрээринче, болуушкуннарны боттарының туразы-биле чорудар, өске улустарны болгаш бүгү делегейни аайынга кирип алыр дээш шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден, Варшава Керээзи Организациядан артык күштүг болурун хандырарынче угланыышкынны чоруда берген. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң күштелген үезинде ГФР-де реваншизмниң күштери бажын кедүрүп эгелээн болгаш ону хөөктүреринге АКШ-тың амгы удуртулгазы идепкейлиг киржип турар.

Социалистиг күрүнелер бо нарын үеде чавырлыышкынның үндезиннерин кошкаш кылбас, удур туржуушкунче чылыышкынны болдурбас дээш боттарының күжениишкиннерин улгаттырганнар. 1980—1983 чылдарда Мадрид ужуражыышкынының үезинде олар ол принципиалдыг туружун удуртулга болдурганнар. АКШ болгаш ооң эвилелчилери дугуржулгаларны чедип алырынга янзы-бүрү шаптык катса-даа, ужуражыышкын багай эвес түңнелдерлиг болуп доозулган. Чедип алдынган дугуржулгаларның арасындан Европага айыыл чок чорукка бүзүрежилгени бызыглаар хемчеглер болгаш чепсегленииышкинни дужүрер талазы-биле конференцияны чыылдырар дугайында шиитпир улуг ужур-дузалыг болган.

Европага айыыл чок чорукка бүзүрежилгени бызыглаар болгаш чепсегленииышкинни дужүрер дугайында хемчеглер талазы-биле 1984 чылдың январь 17-де ажыттынган Стокгольм конференциязы, хамыктың мурнунда баштайгы согуушкуннуң америк ядролуг ракеталарын Барыын Европага сайгара тургузуп эгелээни-биле делегейге байдал улам чидиглензе-даа, улустар харылзааларынга уган-сарыылдыг чоруктуң илергейлээшкини болган.

1985 чылдың апрель 26-да ПУР-нуң найысылалынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынының дугайында медегелде демдеглеп турары-биле алырга, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурунче олар чүткүвейн турар, ынчалзажок олардан өскелерниң артык күштүг болу бээрин болдурбастар деп база катап бадыткааннар.

Совет Эвилели өске-даа социалистиг чурттар-биле кады Хельсинки дугуржулгаларын чайгылыш чок болгаш шынчызы-биле күүседип, чавырлыышкынның ёзу-чурумун катап бактаадыры дээш туржуп турар. М. С. Горбачевтуң сөстери-биле алырга, «делегей корум-чурумунуң болгаш айыыл чок чоруктуң ынаныштыг системазынче ол улам бурунгаарлаар ужурлуг».

А. СТЕПАНОВ,
төөгү эртемнериниң доктору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ХООЙЛУНУ САГЫЫР, ЭРГЕЛЕРНИ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. Аңаа «Социалистиг хоойлуну, эрге-чурумну болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бызыглаар талазы-биле улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң ажылының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелди улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы С. И. Ильенков кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир, социалистиг хоойлуну, хөй-нитиниң корум-чурумун бызыглаарынче болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырынче угланган чамдык ажылдар районда кылдынып турар дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээн. Эрткен чылын болгаш бо чылдың алды айларында Советтерниң сессияларынга база күүскомнар хуралдарынга эрге-чурумну, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бызыглаар талазы-биле 67 айтырыгны чугаалашкан.

Бо талазы-биле айтырыгны район Совединиң күүскому СЭКП райкомунуң бюрозу-биле кады шиитпирлеп турар. Ооң түңнелинде улус депутаттарының районда Советтериниң ажылы элээн идепкейжээн. Чижээ, бо чылдың январьда маңгысталчак амыдыралдыгларны болгаш күш-ажылдан оспаксыраар өске-даа кижилерни илередир болгаш ажылга киирер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылган. Маңгысталчактар болгаш ажылдан оспаксыраарлар-биле ажылды хайгаараар район штавын тургускан. Апрель айда районнуң бүгү чурттакчылыг суурларынга база күш-ажылчы коллективтерге хамаатыларның чыыжын эрттирген, аңаа күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдарларны, нитиниң корум-чурумун үрээрлерни тургускан болгаш хемчегни алган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдарын, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын хамаатыларга калбаа-биле таныштырар ажыл майда калбарган. Советтерниң бо талазы-биле ажылы көскү түңнелдерни берген, хөй-нити черлеринге ээзирик чорууларның саны кызырылган. Эки тура улусчу дружиналарның, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур комиссияның ажылы идепкейжээн.

Чаңгыс аай профилактика хүнүн ай санында эрттирери районда чаңчылчаан деп хуралга демдеглээн, ээзиртир суксун садар чурумнарны хажыдар чоруктарны илереткен рейдилерни организастап турар.

Ындыг-даа болза, кем-херек үүлгедир чоруктарга база өске-даа хажыдыышкыннарга удур демисел күзенчиг түңнелди бербейн турар деп, Президиум кежигүннери айыткааннар. Бо чылдың эрткен алды айларында болган кем-херек үүлгедиишкиннериниң кол чылдагааны — арагалаашкын, ажылдан оспаксыраар чорук. Ак-Довурак хоорайның, Кызыл-Мажалык болгаш Аяңгаты суурларының кудумчуларынга кем-херек үүлгедир чорук хөй болуп артпышаан.

Районнуң чамдык бүдүрүлгелеринде ажыл-агыйжы эвес чоруктар, меге немей бижидилге кылыр хажыдыышкыннар, шыңар чок продукция бүдүрер чоруктар ам-даа бар деп хуралга айыткан. Ылаңгыя нитиниң малының баш санының камгалалында көскү четпестер бар. Мал бажының чидирии, ону оорлаар чоруктардан когарал эрткен чылдаазындан улгаткан.

Кем-херек үүлгедир чоруктарны, арагалаашкынны болгаш өске-даа чурум хажыдыышкыннарын болдурбас талазы-биле милиция органнарының, улус судунуң болгаш хөй-нити организацияларының ап чорудуп турар хемчеглериниң дээш чогундан мындыг четпестер болуп турар деп хуралдың киржикчилери айыткан. Сагындырыг-профилактика ажылы кошкак, кем-херек үүлгедиишкиннериниң дугайында хамаатыларның медээлеринге хамаарыштыр милиция ажылдакчылары дарый хемчег албайн турар.

Хайгаараар болгаш күш-ажылга киирер ужурлуг кижилер-биле милиция кошкак ажылдап келген дээрзин хуралга айыткан. Мурнунда аар кем-херек үүлгеткеш шииттирип чораан кижилерни контрольга албайн турарындан олар база катап аар кем-херекти үүлгедип турар.

Районнуң күш-ажылчы коллективтеринде чурум хажыдыкчылары-биле ам-даа эптежип турар дээрзин хуралга айыткан. Олар Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда көрдүнген эргелерни долу ажыглавайн турар. Эш хуу судтарының база улусчу дружиналарның ажылы чавыс деңнелде.

Бо четпестерни чайладыр, үлегерлиг корум-чурумну район девискээринге тургузар, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бызыг сагылга-чурумнуг чорукту чедип алыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды хүлээп алган.

• • •

«Боттарының бүрүн эргелерин боттандырар талазы-биле Улуг-Хем районнуң улус депутаттарының Торгалыг кодээ Совединиң ажылының практиказының дугайында» айтырыгны база ол хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле Торгалыг кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы Х. М. Шожалдың илеткелин Президиум кежигүннери дыңнааннар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының суур, кодээ Советтериниң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң болгаш өске-даа хоойлуларның негелделеринге дүүштүр Торгалыг кодээ Соведи бодунуң эргелерин боттандырып турар дээрзин хуралга демдеглээн. Партияның XXVI съездизиниң база ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче бодунуң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң күжениишкиннерин кодээ Совет мөөңнеп турар.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — 27 шалыпчы декада!» деп кыйгырыгның адаа-биле калбарган чарышка Советтиң девискээринде турар күш-ажылчы коллективтер идепкейлиг киржип, боттарының социалистиг хүлээлгелерин база планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Чижээ, Торгалыг сүт-бараан фермазының коллективи күрүнеге сүт садар талазы-биле чыл планын бо чылдың декабрь 25-те бүрүн күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Торгалыг кодээ Соведи бодунуң бүрүн эргелерин долу ажыглааның түңнелинде девискээринде турар бүдүрүлгелерниң, организацияларның планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседирин эрткен чылдың түңнели-биле хандырганы дээш Бүгү-россия социалистиг чарышка тиилекчи болуп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Кодээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бодунуң эргелерин ажыглавышаан, кодээ Советтиң күүскому бодунуң хуралдарынга «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң удуртукчуларын болгаш кол специалистерин хуралга чалап, аъш-чем программазын боттандырарынга, чер болгаш мал ажылын хөгжүдеринге хамаарыштыр оларның илеткелдерин дыңнап турар. Совхозтуң дирекциязы (директору Б. С. Седей) кодээ Советтиң саналдарын, шүгүмчүлелдерин болгаш сүмелерин хүлээп ап, оларны боттандырарының хемчеглерин ап турар. Ооң уламындан совхоз он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган дээрзин хуралга демдеглээн.

Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары социал-культураның албан черлериниң база организацияларының ажылын контрольдап турар. Беш чылдың дөрт чылында бараанны үүрмектеп садар талазы-биле план чедиишкинниг күүсеттинген. Чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Ындыг-даа болза, Торгалыг кодээ Совединиң күүскомунуң бо талазы-биле ажылында четпестерге база хуралдың киржикчилери доктааган. Оларның бирээзи — организас-массалыг ажыл болур. Сессияга база күүском хуралдарынга көөр айтырыгларны чамдыкта далаш кадында белеткээр, депутаттарны, активти, соңгукчуларны калбаа-биле киириштирбес чоруктар бар. Советтиң шиитпири чурттакчы чонга четпейн баар таварылгалар база бар. Планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдези дээш негелдени күүскомнуң талазындан кошкадыптар чоруктар база бар.

Бо четпестерниң түңнелинде нити ажыл-херекке хожудаашкыннар база үнүп турар дээрзин Президиум кежигүннери айыткааннар. Оларның бирээзи — «Күш-ажылдың хостуу» совхозта мал бажының ооң продуктулуг чоруунуң оожум өзүп турары. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында күрүнеге сүт садарының планын чедир күүсетпээн.

Социал-культура объектилериниң тудугларынче Советтиң контролю кошкак. Кодээ Советтиң девискээринде хуу чуртталга бажыңнарының тудуу кылдынмайн турар. Ол ышкаш чаагайжыдылгаже чогуур кичээнгейни салыры чугула. Кодээ Советтиң ажылының практиказында хамаатыларның чагааларынга база хомудалдарынга кичээнгей чок апаар чоруктар база бар, Советтиң база үстүкү албан черлериниң шиитпирлерин күүседирин контрольдаар ажылдың тодаргай системазы ам-даа тургустунмаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери Н. С. Бойду, В. А. Верещагин, Н. П. Федоров, В. С. Шаравин болгаш өскелер-даа хуралга чүве чугаалааш, бо четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алырының чугулазын демдеглеп, Советтиң ролюн СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр бедидерин кодээ Советтиң күүскомунга дагзырын саналдааннар.

Д. ЧЫДЫМ.

[Төнчүзү. Эгези 1-ги арында].

чаңгыс эвес удаа медеглеп келген. Ону кылырынга чепсегленииышкинни эндере бүдүрериниң чаа хевирин — космос хевирин ажыглазы негеттинип турар. Женевада чугаалажыышкыннарның утказындан бистиң тодаргай саналдарывыс, бистиң чаңгыс талалыг туттунуп шыдажыр аргавыс болгаш эки тура-соруувус Америкада-даа база Европада-даа билдингир. Чүгле бот-боттарын деткижери херек, АКШ-тың талазындан боттуг харыы херек. А ооң ам-даа чогу харааданчыг-дыр.

Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кайызының-даа кызырарының дугайында Венада чугаалажыышкыннарны амга чедир бурунгаар шимчедири болдунмайн турар.

Стокгольм конференциязының дугуржулгазын ёзугаар дең-дески бурунгаарлаары оон-даа ажыктыг ийик дээрзин хөй-хөй чурттар санап турар.

Чоокку үеде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Францияның президентизи Ф. Миттеран-биле болгаш Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Р. Рейган-биле ужуражыышкыны болур. Дээди деңнелге ол ужуражыышкыннарның ужур-дузазы ийи таланың харылзааларындан дашкаар улам калбарар дээрзи чугаажок. Делегейде амгы айыылдыг дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыры, европейжи болгаш делегей херектеринге эки талаже эргилдези ужуражыышкыннарның түңнели болур ужурлуг деп совет удуртулга бодап турар. Совет Эвилелиниң эчис сорулгаже — ядролуг дайынның айыылын чайладырынга, бүгү-нити тайбыңның үндезиннерин бызыктырарынга дузалап турар ак сеткилге болгаш дең эргеге үндезилеттинген дугуржулгаларны чедип алыры дээш туржуп турарын база катап онзалап демдеглекседим.

Венага ээлчеглиг нити-европа ужуражыышкын удаавас. Ону амгы үеден эгелээш мөөңнеттинген эки-даа, багай-даа дуржулганы барымдаалап көрүп тургаш, белеткээр херек. Бир эвес чөрүлдээлерден өрү көдүрлүп үнер, бир эвес шуптузу тайбыңның чаагай херээнге чурттар арасының калбак кады ажылдажылгазын тургузар талазы-биле боттарын партнёрлар деп санаар болза, нити-европа херээ шиитпирлеттинип, Хельсинкиниң угланыышкыны-биле дүрген чоруптар, олче Совет Эвилели кыйгырып-даа турар.

ХЕЛЬСИНКИГЕ ЮБИЛЕЙЛИГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Совет Эвилели шак ынчаар кылып турар. Ынчалза-даа бистиң чуртувус кажан-даа, кымга-даа ооң бодунуң иштики херектеринге холгаарлап киржирин чөпшээревейн келген болгаш чөпшээревес-даа. Бистиң тургузуувуска, социалистиг демократияга бүгү хевирниң нүгүлдээшкиннери моон соңгаар-даа чогуур ойтур шавыышкынга таваржыр.

Нити-европа чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери объективтиг-биле, бистиң бодалывыс-биле алырга, Европага айыыл чок чорукту бызыглаарынга болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бир аай сонуургалдыг болур ужурлуг. Он чыл бурунгаар Хельсинкиге боттарының хемчээлиниң, нитилел тургузуунуң, идеологиязының, даштыкы политиктиг угланыышкынының ылгалдары турбуже, күрүнелерниң коллективтиг күжениишкиннери-биле ажылдап кылган оруу-биле чедиишкинниг хөгжүүрүнге политиктиг күзел-сорук эргежок чугула.

Европа улустарының үндезин эрге-ажыктары Хельсинкиге салдынган орук-биле чорууруn негеп турар деп, түңнелинде Э. А. Шеварднадзе чугаалаан. Европа дип кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген дайын айыылын чайладып, делегей харылзааларын чавырлыышкынның болгаш тайбың кады ажылдажылганың оруунче эгидеринге идепкейлиг рольду ойнап шыдаар болгаш ойнаар-даа ужурлуг.

Ооң соонда чавырлыышкын чорудулгазын уламчылаарынга болгаш хөгжүдеринге бодунуң чуртунуң сонуургалдарын онзалап айтып база Европага политиктиг климатты экижидериниң аргаларын демдеглеп, Австрияның даштыкы херектер министри Л. Грац санал берген.

АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң «Тоо-быдараан Европаның» дугайында хомудаашкыннар-биле, «кижиниң эргелери дээш демиселче» кыйгырыглар, социалистиг чурттарга удур халдаашкыннар-биле долган чугаазы ужуражыышкында нити хөөнге шуут удур болган. ССРЭ-де болгаш өске-даа социалистиг чурттарда хамаатыларга политиктиг хосталгаларны болгаш социал калбак эргелерни магадылаан, кижиниң эргелериниң дугайында чурттар арасының дугуржулгаларын, ооң иштинде Түңнел актының бүгү чүүлдерин шыңгызы-биле сагып турар. Ол шынныг чорукту кандыг-даа мегелээшкиннер, ооң иштинде улуг дужаалдыг америк ажылдакчыларның нүгүлдери-даа өскертип шыдавас.

Хуралга Францияның даштыкы харилзаалар министри Р. Дюма болгаш Польшаның даштыкы херектер министри С. Ольшовский санал бергеннер.

Министрлерниң ужуражыышкыны уламчылавышаан.

• • •

Ужуражыышкынның киржикчилеринге алдар болдуруп президент М. Койвисто июль 30-де дүштеки шайлалга кылган. Дүштеки шайлалгага Э. А. Шеварднадзе, даштыкы херектерниң өске-даа министрлери барган.

ИМПЕРИАЛИЗМГЕ УДУР ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Даштыкының массалыг информация чепсектери аныяктарның болгаш студентилерниң Москвада Бүгү-делегей фестивалын, аныяктарның ол улуг шуулганының ажыдыышкынынга эш М. С. Горбачевтуң чугаазын тайылбырлап, чырыдарын үргүлчүлеп турар. ССРЭ-ниң термоядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазынче, тайбыңны бызыглаарынче чайгылыш чок чүткүлүн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының база катап бадыткаанын хосталга, национал хамаарышпас болгаш социал шын чорук дээш демисежип турар улустарны деткиириниң дугайында ооң медеглээнин онзалап айтып турар.

«Дайыннар болгаш боо-чепсек чок делегей, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның болгаш ак сеткилдиг кады ажылдажылганың делегейи, улустар арасынга найыралдың делегейи — социализмниң идеалы, бистиң политикавыстың эчис сорулгазы болур» деп, совет удуртукчунуң тодаргай болгаш билдиңгир кылдыр медеглээнин афган Бахтар агентилел демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев фестивальдың аалчыларынга Совет Эвилелиниң тайбыңче бызыг чүткүлдүүн бүзүреткен деп, америк Си-эн-эн телекомпания байырлалдыг Москвадан кылган репортажынга демдеглээн.

Япон солун «Майнитиниң» бижээни болза: оларга дайын болгаш чепсегленииышкинни эндере бүдүрери канчаар-даа аажок хөй ажык-кончааны бээр реакцылыг күштер, төөгүнүң шимчээшкинин дедир тырттар, боттарының эрге-чагыргаларын болгаш артык эргелерин хевээр арттырар болгаш боттарының тура-соруун улустарга албадаар күзелдиг күштер делегейде ам-даа барынга фестивальдың байырлыг ажыдыышкынынга М. С. Горбачевтуң чугаазында айыттынганын онзалап демдеглээн.

Москвада делегей фестивалының гитлержи фашизмни болгаш япон милитаризмни чылча шапканындан бээр 40 чылында эртип турарын айыткаш, Бениниң «Революцияның үнү» радиостанциязы бүгү-нитиниң тайбыңының тургустунарын чедип алырынче, ядролуг чепсекти кая-даа — чер кырынга болгаш космоска-даа ажыглаттынмазын дээш, ону долу болгаш мөңгези-биле узуткаары дээш демисежиринче бөмбүрзектиң чалыы назыныгларын кыйгырганын демдеглээн.

«Дайыннар, кучулээшкин болгаш мөлчүгдел чок келир үени — кижи төрелгетенге» («Руде право»), «Бөмбүрзектиң аас-кежиктиг даартагы хүнү дээш» («Млада Фронта»), «Чалыы назынның, тайбыңның болгаш найыралдың байырлалы» («Праце»), «Амыдыралдың каас-чараш чоруу чүгле тайбың үеде чечектелир» («Земедельско новины»)— чехословак солуннар ындыг эгелерниң адаанда Бүгү-делегей фестивалының дугайында материалдарны парлаан.

«Делегейниң аныяктары Москвага боттарының шуулганынга чыылган, эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш найыралын улам бызыглап турарлар»— деп, венгр «Непсава» солун бижээн.

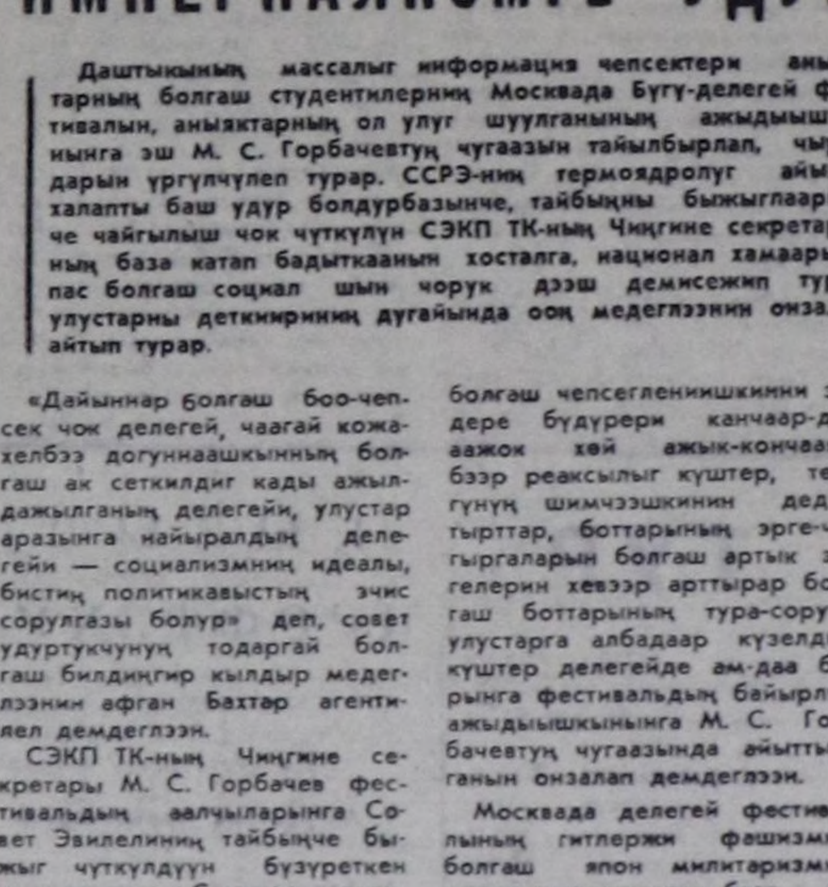
Бөмбүрзектиң аныяктарының байырлалында делегейниң 150 чурттарындан барган делегациялар киржип турар чорук чурттар арасының ындыг ужуражыышкыннарының рекорду болурун польша «Жолнеж вольности» солун айыткан.

«Империализмниң болгаш агрессияның күштерин кыңныктырбазы, ядролуг дайынны болдурбазы дээш могаг-шылаг чокка демисежири — Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының эчис сорулгазы-дыр» —деп, Индонезияның «Ангкатан берсенджата» солуну бижээн.

Тайбың болгаш улустар арасының айыыл чок чоруу дээш демисел политиктиг үзели болгаш идеологтуг бүзүрели хамаан чокка миллион-миллион аныяк кижилерни каттыштырып турарын ол солун демдеглээн. Москва фестивалы кижи төрелгетенниң чырыкылыг келир үези дээш демиселге аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш чаңгыс эвин бызыглаарының оруунга тодаргай болгаш боттуг базым боор турар.

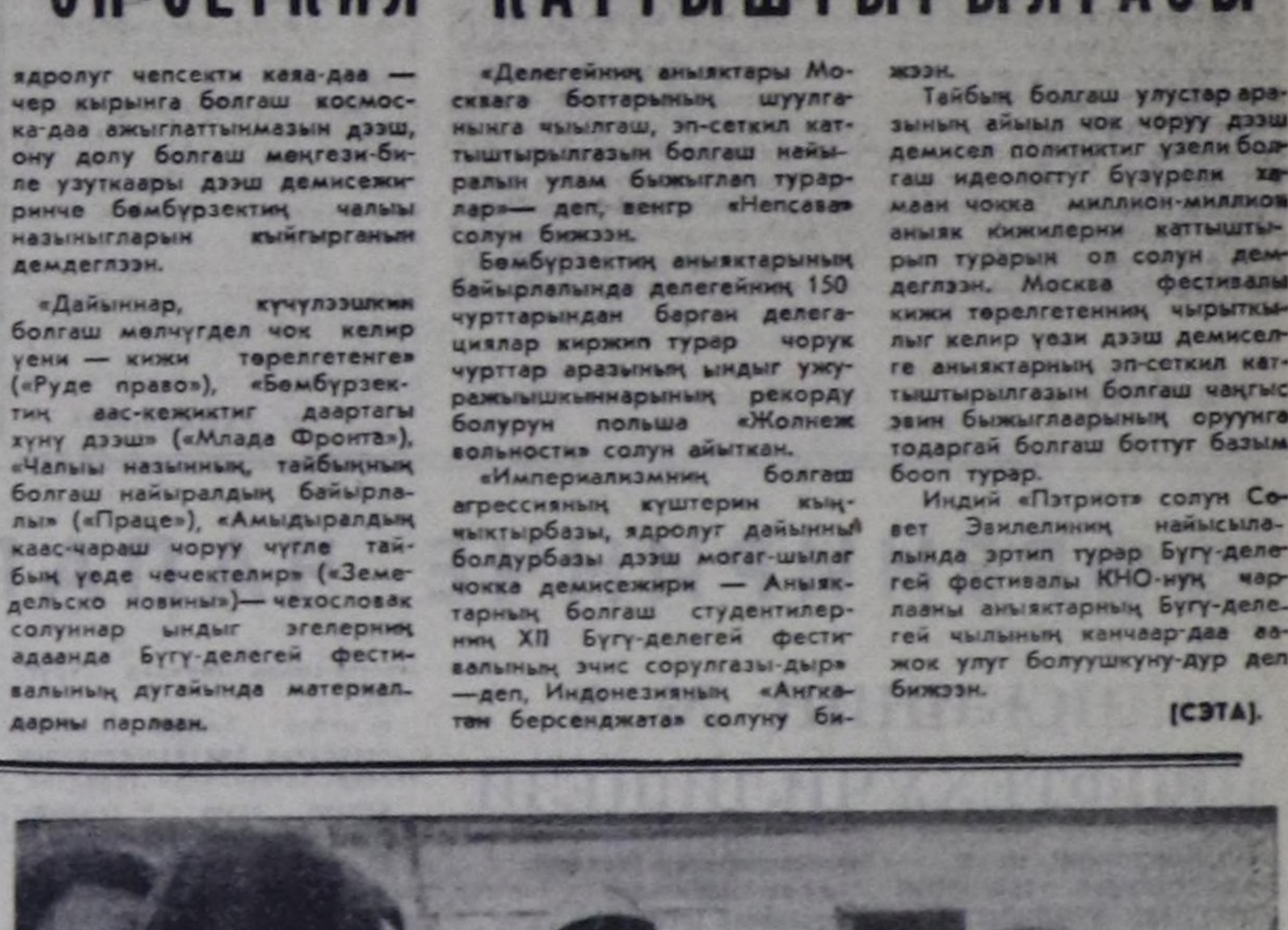
Индий «Пэтриот» солун Совет Эвилелиниң найысылалында эртип турар Бүгү-делегей фестивалы КНО-нуң чарлааны аныяктарның Бүгү-делегей чылының канчаар-даа аажок улуг болуушкуну-дур деп бижээн.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Токио биле Хиросима арасынга тайбың кылажының киржикчилери ол улуг айыыл-халапка таварышкан хоорайже чурттуң оруктары-биле бар чоруурлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

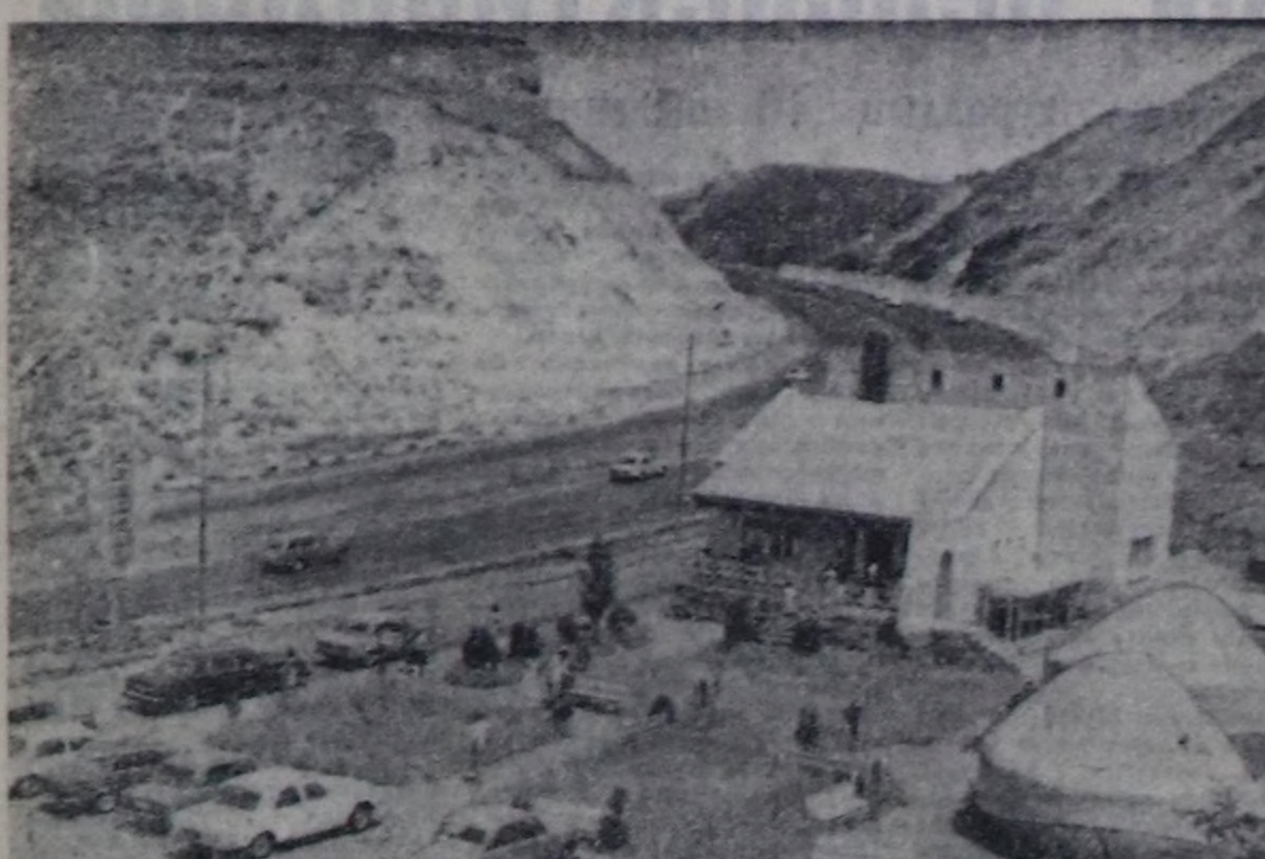

Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар аг-шериглери африкан чурттакчыларга удур чаа араатанзыг үүлгедиишкиннерни кылган. Информация агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, Иоханнесбургтуң чанында Катлехонга хөөржүнге ёзулалының киржикчилеринче полицияның халдаашкын кылганының түңнелинде бир африкан кижи өлүрткен, 3 кижи аар балыглаткан.

Ханныг шаажылаашкыннар бооп турза-даа, чурттуң кара кештиг хөй кезиниң сөөк-язы ылгаар кем-буруулуг политикага удур хөлзээшкиннери Мурнуу Африканың бүгү девискээринде оожургавайн турар.

ЧУРУКТА: чыскаалчыларның боттарының балыгланган эжинге дузалап турары.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

АРМЯН ССР. Чурттар аразының автотуризминиң хөй шимчээшкиннинг оруунда Ереван — Севан хоолдуң аразында орукта дыштанырынга сурагжылан чер «Шайлаарак» (чурукта) болу берген. Онзагай архитектураның чылыг чырык бажыңында келген кижилерге далгандан кылган чаа чемнер-ни кылып турар кондитер бүдүрүлгези бар. Шайдан аңгыда залдарга национал суксуннарны — урц, дахц, мяту болгаш өскелерни-даа берип турар, оларны чүгле тускай чыттыг эвес, харын-даа сергедир эмшинарлыг кургаткан үнүштерден хандылап, хайындырып кылып турар.

Шайлааракттың девискээринде Ортаакы Азиядан сөөртүп экелген ийи өгнү тип каан. Хөй санныг автоаян-чорукчулар изиг Туркменияның оранбажыңын сагындырып турар сонуургаачыг өглерге шайлаарын күзеп турарлар.

ШАХБАЗЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Культура албан черлери болгаш дыштаныылга

АЖЫКТЫГ, СОЛУН БОЛЗУН ДЭЭШ

Хостуг үе-шакты культурлуг эрттирип, ажыктыг, солун болдурарынче сагыш салыышкын амгы үеде онза улгаткан. Ылаңгыя чайгы хүннер дыштаныылганы чогумчалыг организастаарынга онза таарымчалыг. Найысылал Кызыл хоорайда бо талазы-биле чамдык ажылдарны организастап чорудуп турар. Дыштаныр хүннерин канчаар организастап турарының дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис дыштаныр хүн штавының даргазы, ВЛКСМ Кызыл хооркомуңуң бирги секретары Татьяна Ильинична Перфильевадан дилээн. Оларның беседазын моон адаанда парладывыс.

— Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткап, когун үзер талазы-биле хүлээп алдынган чугула доктаал, шиитпирлерниң соонда ажылчы чоннарның дыштаныылгазын чөп организастаар талазы-биле кандыг ажылдар чоруттунуп турарын чугаалап көрүңерем, Татьяна Ильинична!

— Дыштаныылганы чөп организастап чорудар талазы-биле ажылдар бисте моон мурнунда-ла чоруттунуп келген. Ийе, үстүнде доктаал, шиитпирлерни хүлээп алган соонда боже кичээнгей улгатканы чугаажок. Ылаңгыя дыштаныр хүн штавы (ында культура, спорт, партия, совет, комсомол дээш өске-даа организацияларның харыысалгалыг ажылдакчылары кирип турар) бүгү чүүлдерни таарыштыр көрүп, баш удур планнап турар. Сөөлгү үеде профессионал байырлалдарны эрттирерин тускай чурумчудуп, культура-спорт хемчеглери-биле холбаштырып турар бис. Чиик үлетпүр, медицина, садыг ажылдакчыларының хүннери эрткилээн. Чиик үлетпүр ажылдакчылары хоочуннар-биле ужуражыышкынны эрттирип, «Чечек» ательениң белен кылыгларының садыглаашкынын база организастаан.

Медицина ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын база организастыг эрттиргеннер. Сангигиена бараннарын садыглаан, Санитар-чырыдыышкын бажыңы делгелгени организастаан. «Тоол» деп уруглар хоорайжыгажыңга уругларга солун оюнну база организастаан.

Профессионал байырлалдарның иштинден садыг ажылдакчылары ук хүнну эки эрттирген, ылаңгыя спартакиаданы организастааны солун болган.

— Культура албан черлериниң, спорт тудугларының ажыглалын экижидер дугайында доктаалды хүлээп алгандан бээр элээн үе эрте берген. Аңаа хамаарыштыр чүү кылдынып турарыл!

— Бир-тээ ындыг доктаал хүлээп алдынган төлээде, культура албан черлериниң, спорт организацияларының бүгү ажылы ылаңгыя дыштаныр хүннерде эки организастаттынар ужурлуг. Бисте чамдык чүүлдер кылдынып турар. Чижээлээрге, парктың ноган театрын ажыглаарын черле экижиткен деп чугаалап болур. Дыштаныр хүннерде бо чайын концерт-көргүзүглер доктаамал эртип турар. Чурттуң ол-бо хоорайларындан келгилээннерден аңгыда, студентилерниң тудугжу отрядтарының агитбригадаларының «ыры, гитара болгаш мен» деп көрүлдези чоруп турган. Театрга болуп турар концерттерге көрүкчүлер хөй келир.

«Енисей» Культура бажыңын септеп турар. Ол удавас ажылдап эгелээр. Аңаа солун хемчеглерни чорудар бис. Аныяктарның «Арага ишпестер клуву» ажыттынар. Аңаа үндезилээш янзы-бүрү хемчеглерни организастаар. Солун кижилер-биле ужуражыышкыннар, аңгы-аңгы эртер, конкурстар, чаа чечээлыларны пропагандалаар апаар бис. Арага ишпес куданың шайлалгазын база планнап турар.

— Спорт тудугларын, шөлдерин ажыглаар талазы-биле ажыл кандыг чоруп турарыл!

— Тус-тус коллективтерге стадионнарны ажыглаарын планнап турар-даа болза, ол ажыл эчизинге четпейн турар. Бо талазы-биле спорт ажылдакчылары тус-тус бүдүрүлге, албан черлериниң хөй-нийти организацияларын дамчыштыр улуг ажылды чорудар ужурлуг. Профессионал байырлалдарда спартакиадаларны эрттирерин практикалап эгелээн. Ол ажыл моон соңгаар улам хөгжүүр.

Тус-тус коллективтерге бедүүн-даа болза спорт шөлдерин кылып алыр ажыл бисте хирези-биле чоруп турар. Өөредилге черлеринден автоорук техникумунда спорт шөлү эки, аңаа волейболду доктаамал ойнаар, садыг-кооператив училищезиниң волейбол ойнаар шөлү база багай эвес. Педучилище, эмчи училищези ышкаш өөредилге черлеринде спорт шөлдерин мынчага дээр белеткевээн. Ону дүрген кылыр ужурлуг.

— Кызылдың өөредилге черлериниң сургуулдары болгаш студентилери удавас чыглып келир. Оларның-биле кандыг ажылдарны чорудар силер!

— Кайы-даа өөредилге черлеринде дыштаныр хүн клубтары моон мурнунда-ла тургустунгулаан. Чугула чүве чүл дээрге, оларның ажылын идепкейжидери. Ылаңгыя бистиң талавыстан мында комсомол комитеттериниң ролюн бедидер апаар.

Беседаның түңнелинде чүнү айтырарыл дээрге, найысылалдың культура албан черлеринде, спорт тудугларында чоннуң культурлуг дыштаныылгазын организастаарында чамдык чүүлдер кылдынып турза-даа, бар аргалар ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар болгаш чогумчалыг арга-хевирлерни дилеп тывары, инициативчи чорукту чедип алыры негеттинер-дир. Найысылалда ону чедип алырынга бүгү аргалар, чогаадыкчы күш бар.

Б. ДИРЧИН беседалашкан.

Театр

ИЙИ ВАССА

Бо чайын бистиң республикага Даг-Алтайның национал шии театры гастрольдап чораан. Театрның чогаадыкчы коллективи-биле, артистерниң тургускан овур-хевирлери-биле таныжар аргалыг болган бис. Театрның кол режиссёру В. Ильин, Ю. Лизенгевич, М. Михайлов, Н. Паштаков оларның тургускан шиилерин чоңга барвалгадып көргүскен. Көрүкчүлер болгаш парлалга режиссёр-даа, драматург-даа салым-чаяанныг кижиниң тургускан шиилери ханы утка-шынарлыг болганын демдеглээн. Ол дээрге Н. Шумаров-тур.

Алтай театр катап тургустунгаш сес чыл болуп турар. Театр-даа, чогаадыкчы составлаа, национал режиссура-даа аныяк. Ынчалзажок ук театрны ооң мурнунда 12 чыл дургузунда режиссёр чораан Иван Степанович Забродин удуртуп турган болгай. Ооң режиссёржу ханы бодалы, театрга болгаш бодунуң өөреникчилеринге бердинниишкини, репертуарга хамаарыштыр партийжи чорук ажыл-херектиң чедиишкиннинг болурунга үндезин болган. Е. Уксюгешева, Я. Быйтыева, А. Алтарыкова, А. Ендакова, О. Сарина, И. Сазанаков, И. Шульгина, Е. Тыдыкова ышкаш аныяк артистер, артист, шүлүкчү, драматург Павел Кучияк Иван Забродинге орус, совет, барыын европа классиказын, тус чер драматургиязын тургузарынга дагер оруну ажыткан. А. Островскийниң «Орай ынакшыл», М. Горькийниң «Мещаннар», «Васса Железнова», М. Шолоховтуң «Андарган кур чер», К. Симоновтуң «Орус кижилер», К. Гольдониниң «Ийи дээргиниң чалчазы», П. Кучияктың «Чейнеш» дээн ышкаш шиилерни көрүкчүлер сеткил ханыышкын-биле хүлээп алганнар. Критиканың үнелели база бедик деңнелдиг болган.

Иван Степанович Алтай театрны үндезилежип тургускан болза, Тываның хөгжүм-шии театрынга келгенде ол мергежилдиг режиссёр болу берген турган. Ынчан бистиң театрывыс чаа-ла 14 чыл болган турган. Режиссёр бо театрга 25 чыл дургузунда ынак ажылхерээ-биле бараан болуп турган. Чаа кол режиссёрнуң келгени-биле (1950 ч.) театрга чогаадыкчы ажыл бир янзы эгелээн. В. Гогольдуң, М. Горькийниң, Б. Лавренёвтуң, Н. Виртаның шиилери театрның сценазынга бир-ле дугаар тургустунуп эгелээн.

М. Горькийниң «Васса Железнова» деп шиизин Даг-Алтайга болгаш Тывага И. С. Забродинниң онза хандыкшылбиле тургусканының дугайында маңаа чугаалаксадым.

1947 чыл. И. Забродинниң бир чамдык өөреникчилери орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар. Аныяк артист А. Алтарыкова Россия Федерациязының алдарлыг артизи деп бедик атты чедип алган. Режиссёр М. Горькийниң ук чогаалын шилип алгаш, ол рольга А. Алтарыкованы ойнадыр деп шиитпирлээн. Артистиң иштики, даштыкы бүгүле арга-хевири эрге-чагыргазырак, чүгле эт-септен өске бодаар чүвези чок херээжен кижиниң овур-хевирин тургузарынга дузалаан. Критиканың үнелээшкини-биле кол рольдуң күүседикчизи ону ылап-ла ойнап шыдаан.

Ооң соонда он чыл эрткенде Тываның хөгжүм-шии театрынга «Васса Железнованы» ол-ла режиссёр тургускан. Вассаның ролюнга РСФСР-ниң алдарлыг артизи чораан Л. Севильбаа ойнаан. Тургузукчу режиссёр-биле кол рольдуң күүседикчизиниң кайызы-даа нарын ажылды демниг бүдүргеннер. Эки херекти кылырда хөй күштү үндүрер, дилээр, тывар апаар. «Васса Железнованы» театрга тургусканы тыва бөлүкке бурунгаар базым болган. Шииге ойнаан күүседикчилер шуптузу чедиишкинниг болганнар. Прохорнуң, Натальяның, Людмиланың, Аннаның, Пятеркинниң овур-хевирлери ам-даа сеткилде артып калган. Железновтарның чаңгыс өг-бүлезиниң салым-хуузун дамчыштыр шиде даараазында чүүлдү көргүскен: бүурап дужуп бар чыдар капитализмни россияның революсчу пролетариады солуп турар.

Л. Севильбааның тургусканы Вассаның овур-хевири хөй талалыг. Ол Васса угаанныг, чоргаар болгаш талантылыг кижи. Сценадан сценаже ооң амыдыралы улам нарыыдап орар. Черле анаа эвес. бузуренчиг кылдыр ол рольду тургускан. Ооң овур-хевиринде баш ашкан акшаның ээзидаа, аас-кежик чок ава-даа каттышкан.

Килеңи хайныккан, кара хеп кедип алган Васса бажыңынга кирип келгеш, чаңнап эгелээр. Херектенип, айтырыг тургузуп кирипкен. Ооң кени революсчу Рашель болгаш өскелердаа дугайын килең-биле сөглеп, угааны багай хеймер кызын чассыдар-даа. Оон ам чоорту чурээн туттунупкан. Чүрек чарылгаш мөчээн. Вассаның сценада амыдыралының иштики болгаш даштыкы боолушкуннарының аяны хензиг чүүлдерге чедир ажылдап кылдынган.

Тыва артистерниң дөртку салгалында Васса Железнованың ролюнга Мария Сандак база ойнап болурларның бирээзи. Даг-алтайжылардан ол рольга РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Балина база чедиишкиннинг ойнап болурларның бирээзи деп бодап турар мен.

М. РАМАЗАНОВА.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААДА — САДЫГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ

Садыг ажылдакчыларының баштайгы спартакиадазы садыг ажылдакчыларының профессионал байырлалынга тураскаадып, «Хүреш» стадионунга болуп эрткен. Ону Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу, садыг ажылдакчыларының профэвилел обкому, хоорайның спорт комитеди, «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хоорай чөвүлели организастап эрттирген. Аңаа 5 коллективтен 300 ажык спортчу кужун шенешкен.

Спартакиаданың программазынга чадаг чарыш, турникке туттунары, волейбол, тыва хүреш, узунун халыыры болгаш оон-даа өске мергежилгелер кирген турган. Ооң-биле кады маргылдааның киржикчилери назы-хар аайы-биле аңгы-аңгы бөлүктерге үскен.

Спортчу марштың үделгези-биле маргылдааның киржикчилери ноган шөлче үнүп келген. Чыскаалганнарның ойнап эгелээринге белениң кол судья, хоорайның спорт комитединиң даргазы Н. Б. Күвезин садыг министри К. Т. Шавыраага рапорттаан. Спартакиаданың киржикчилеринге спортчу чедиишкиннерни, чаагай кадыкшылды министр күзеп шаан, сес ап чүве чугаалаан.

Маргылдааны херээжен улус аразынга 100 метрге чадаг чарыш-биле эгелээн. Ол дистанцияга (19—28 харга чедир назылыг бөлүкке) И. Кудря кымга-даа четтирбээн. Ийиги черни Н. Жаворонкова, үшкүзүн Н. Наумкина ээлээн.

Эр улустан 100 метр дистанцияга ук министерствонуң септелге-монтаж комбинадының ажылдакчызы Д. Кудрявцев 11,9 секунданы көргүскеш, бир дугаарында маңнап келген. Ийигизинде — А. Шавыраа, үшкүзүнде — О. Биче. 29 хардан өрү назылыглар 60 метрге чарышкан. Үлетпүр бараннар садыының төлээзи К. Монгуш бирги черни, Н. Шарап ийигизин, М. Лопсан үшкүзүн алган.

Узунун халыырынга Н. Жаворонкова, Н. Михайлова, Л. Капельская боттарының бөлүктеринге бирги черде болгулаан. Эр улустан Д. Кудрявцев эң эки түңнелдиг болган.

Турникке мергежилгелер кылырынга улуг назылыглар ортузунга М. Лопсан кымгадаа аштырбаан. Ийиги, үшкү черлерни К. Монгуш, Н. Шарап оңар алгылаан. 20 санныг болган Н. Ооржак аныяктар аразынга шылгараан.

Волейболга эр улустуң 5, херээжен улустуң 3 командазы олимпий система-биле ойнаан. Аъш-чем бараннар садыының аныяк оолдар командазы дузалал ажыл-агый коллективиниң командазын уткаш, түңнел оюнга бирги чер дээш септелге-монтаж комбинадының волейболистери-биле ужурашкан. Садыг ажылдакчылары удурланыкчыларын ийи улаштыр чиик уткаш, бирги черже үнген. Үшкү черни дузалал ажыл-агыйның ойнакчылары ээлээн.

Херээжен волейболистерниң оюнун үлетпүр бараннар садыы-биле аъш-чем бараннар садыының спортчулары ажыткан. Маргылдаага ойнаар хевин чараш, көрүштүг кылдыр белеткээн үлетпүр бараннар садыының бир дугаар командазы баштайгы ужуражыышкынында ийи улаштыр удуп ап шыдаан. Ынчалза-даа олар боттарының коллективиниң ийи дугаар командазынга уттурган.

Тыва хүреш спартакиаданың база бир солун каасталгазы болган. Ол хүн аныяк 16 мөге хүрешкен. Адак сөөлүнде эң шилиндек ийи мөге арткан. Андрей Шавыраның үлүүнге Түмен Тактал онаашкан. Аныяк мөге Андрей удурланыкчызы арга ажыглаарының кыры чорде, аваангыр-кашпагай хоя дүшкеш, оң талакы эктинче часкааш аужүрген. Спартакиадага А. Шавыраа шүүлген. Үжүүрлешкен мөге Т. Тактал, үшкү, дөрткү черлерни үлешкен Владимир Доңгак, Анатолий Монгуш оларны өртектиг белектер-биле шаңнагылаан. Чараш дээвиг, чаа шодак-шуудак дээш тускай шаңналга В. Доңгак төлептиг болган.

Бүдүн хүн үргүлчүлээн спартакиаданың ниити түңнелин коллективтер аайы-биле үндүрген. Бирги черни үлетпүр бараннар садыының коллективи ээлээн. Ийигизинде — аъш-чем бараннар садыы, үшкүзүн — ниитиниң чемненилге трезиниң командазы ээлээн.

Спартакиаданың тиилекчилери Садыг министерствозунуң болгаш хоорайның спорт комитединиң вымпелдери, хүндүлел бижиктери-биле, өртектиг белектери-биле шаңнаткан.

Садыг ажылдакчыларының баштайгы спартакиадазы организастыг, эки деңнелге эрткен болгаш өскелерге үлегерлиг эгелээшкин болур. Хып дээн аныяк чалыылардан эгелээш, назы-хары дөгүй берген кижилер безин спартакиаданың спортчу программазынга идепкейлиг киришкен. Чижээ, 62 харлыг Василий Игнатьевич Глушков бодунуң бөлүүнге маргылдаага киришкеш, багай эвес түңнелди көргүзүп, көрүкчүлерниң хүндүткелин чаалап алган. Оон үлегери аныяк өскенге өөредиглиг болуру чугаажок.

Спартакиаданы эки деңнелге, белеткелдиг эрттирери харыысалгалыг хемчеглерниң бирээзи. Ол соруглаңы садыг ажылдакчыларының төлээлери бир демниг чедиишкиннинг күүседип шыдаан.

Д. САЛЧАК.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

АЧИНСКИНИҢ № 8 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

АЧИНСКИНИҢ № 8 ПРОФЕССИОНЕЛ - ТЕХНИКТИГ ОРТУМАК УЧИЛИЩЕЗИ

сургуулдар чыырын үргүлчүлеп турар. Училищеге 3 чыл өөренир хуусаага 8 класс доосканнардан белеткээр мергежилдер:

а) газоэлектросварщиктер (оолдар, уруглар);

б) чырыткы, күш четкилериниң болгаш электри дериглелериниң талазы-биле электромонтажчылар (оолдар, уруглар);

в) нефть болгаш химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң дериглелериниң слесарь-эптекчилери, электросварщиктер (оолдар);

г) слесарьлар-сантехниктер, газосварщиктер (оолдар);

д) автомобильдер септээр слесарьлар (оолдар);

е) тудуг чазаныкчылары, бызаңчылар (оолдар);

ж) кан болгаш демир-бетон конструкцияларының дашчы-эптекчилери (оолдар);

з) бараан операторлары — химиктиг анализ лаборантылары (кыстар);

к) тудугжу штукатур-малярлар (кыстар).

Училищеге 10 ай хуусаалыг өөренир 10 класс доосканнарга:

а) электрогазосварщиктер (оолдар, уруглар);

б) чырыткы, күш четкилериниң болгаш электри дериглелериниң талазы-биле электромонтажчылар (оолдар, уруглар);

в) нефть болгаш химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң слесарь-эптекчилери (оолдар):

Хүлээп алыр чурумнары болгаш өөренир хуусаалары:

30 хар чедир назы-харлыг кижилерни училищеге шылгалда чокка хүлээп алыр.

Хүлээп алыр дугайында билдиишкинге дараазында документилерни кожар: билииниң дугайында документиниң боду, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, чурттап турган черинден шынзылга, характеристика, 3х4 см хемчээлдиг 8 фото-чурук. Паспортту, киир бижиткен шынзылгалыг болгаш күш-ажыл дептерлериг кижилер оларны боттары көргүзер. Киириилдер 8 класс доосканнарга сентябрь 1-де, 10 класс доосканнарга — октябрь 1-де эгелээр. Документилерни боттары эккээр азы бо адресче почта-биле чорудуп болур: 662100, Ачинск хоорай, Красноярск край, Гагарин кудумчузу, бажың № 20, ортумак 8-ки ПТУ.

8 класс доосканнар 3 чыл өөренир, чаагайжыды туткан общежитиеге чурттаар, халас үш катап чемненир, чаңгыс ай болгаш тускай хеп-биле хандыртынар. Практика үезинде ажылдап алганы түңнүң 50 хуузун стипендияга немей алыр.

10 класс доосканнар 10 ай өөренир. Чаагайжыды туттунган общежитиеге чурттаар болгаш айда 76 рубль стипендия алыр. Практика үезинде стипендияга немештир ажылдап алган акшазының 50 хуу хемчээлин шаңнал кылдыр алыр. Өөренген үези күш-ажыл стажынга кирер.

Бистиң училищеге кээп өөренирин чалап тур бис!

Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 9.33.29 болгаш 9.35.33.

Кызылдың уран чүүл училищези 1985—1986 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

1. Дирижёр-хор.
2. Хөгжүмнүн үрер болгаш кагар херекселдери.
3. Вокалдыг.
4. Улустуң хөгжүм херекселдери.
5. Клуб салбыры (улустуң хөгжүм херекселдери).
6. Библиотека.
7. Эстрада салбыры.
8. Бот-өөредилгелиг салбыр (улустуң хөгжүм херекселдери).

Училищеге 30 харга чедир назылыг хамаатыларны хүлээп алыр. Музыка, клуб, эстрада салбырларынга 8—10 класс доосканнарны, библиотека салбырынга 8 класс доосканнарны, бот-өөредилгелиг салбырга 10 класс доосканнарны назы-хары кызыгаар чокка хүлээп алыр.

Киериниң шылгалдаларын ортумак тускай өөредилге черлеринге хүлээп алыышкын дүрүмүн ёзугаар август 20-ден эгелеп чорудар.

Документилерни 1985 чылдың август 10-дан эгелеп хүлээп алыр.

Тыва националдыг сургуулдарны материалдыг байдалының дугайында шынзылганы көргүзерге, күрүнениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Училище чаагайжыттынган общежитиелиг.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу № 2, телефоннар 2-35-79, 2-39-26.

КЫЗЫЛДЫҢ № 11 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң бедик мергежилдиг ажылчыннарын белеткээри-биле сургуулдар чыырын чарлап турар:

1. Аппаратура таарыштырыкчызы.

2. Аппаратура эптекчизи.

3. Аппаратура слесарь-эптекчизи.

4. Токарь-универсал.

5. Фрезеровщик.

Училищеге 10 класс доосккен билиглиг оолдарны болгаш кыстарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 1 чыл. Сургуулдарга шуптузунга айда 85—93 рубль стипендия бээр.

Училищеге өөренген хуусааны ажылдың үзүлбес стажынга киир санаар.

Чурттаар чер хереглээлерге чаагайжыды туткан общежитие бээр.

Училищеге кирериниң шылгалдазы чокка, беседалашкан соонда — августуң 30-де киир санаар.

Училищени чедиишкиннинг доосккан кижилер чиигелделиг негелделер-биле дээди азы ортумак тускай өөредилге черлеринге кирер эргелиг.

Училищеге кирерниге чугула документилер:

1. Училище директорунуң адынга билдириишкин.
2. Ортумак билиг дугайында аттестат.
3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
4. Сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден характеристика.
5. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. ВЛКСМ кежигүннери — комсомол биледи болгаш учёт карточка, шериг албанныглар — шериг биледи азы киир бижээн шынзылга, паспортту — болунга ап чорувур.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 141, хүлээп алыышкын комиссиязы.

Кызылдың аъш-чем бараннарының садыынга ажылдаар улуг кладовщиктер, садыгжылар, кассирлер, экспедиторлар, ажылчыннар, магазиннер аштакчылары, долу ажыл хүнүнүг арага шилиниң хүлээп алыкчылары дарый негеттинип турар.

Садыгның турар чери: Кызыл, Октябрьская кудумчузу, № 29 бажың, кадрлар килдизи. Телефон № 2-54-36.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ЧУРУЛГАНЫҢ ТУСКАЙ ШКОЛАЗЫ

1985—86 өөредилге чылынга үндезин националдыг уругларын өөредири-биле немелде чыылданы Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: **фортепиано,** а ол ышкаш **кылдыг хөгжүм** (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда уругларның музыкага сундулуун (эки дыңнап билирин, ритмин, аялга-үннерни доктаадып аптар шынарларын) барымдаалап көөр.

Конкурс бо чылдың августуң 17-де эртенгиниң 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур (музыка училищези).

«Тывафото» бүдүрүлге каттыжыышкыны 1985—1986 өөредилге чылынга фотографтың мергежилинге өөренир кижилерни чыырын чарлап турар. Өөрениринң хуусаазы —1 чыл.

Өөредилге Тыва АССР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге бүдүрүлге комбинадынга эртер.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Дружба кудумчузу, № 59 бажың, телефон № 2-49-74, кадрлар килдизи.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызылда баазазынга электриктер, слесарьлар, машинакчы-секретарь, товароведтер, четчелекчилер дүрген херегледтинип турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл, Каменистая кудумчу, № 15 бажың, телефон № 2-46-62.

Кызылдың дааранылга фабриказының Хову-Аксы суурда филиалынга ажылдаары-биле дааранықчылар өөреникчилерни, дааранықчыларны чалап турар. Ажылга хүлээп алганнарны общежитие-биле хандырар.

АДРЕС: Кызыл хоорай, Горная кудумчу, № 104 бажың, дааранылга фабриказы. Телефон №№ 4-17-42, 4-47-21.

ТВ

АВГУСТ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. фильмнер. 9.15 — Концерт. 9.35 — «Аңчорукчулар клуву». 10.35 — ГДР-ден дамчыдылга. 11.15 — 11.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.30 — Чаа фильм-концерт. 16.00 — Орус чугаа. 16.35 — Чурулга уран чүүлүнүң дугайында дамчыдылга. 17.30 — Концерт. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.25 — «Две главы из семейной хроники». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 23.35 — Бөгүн делегейде. 23.50—00.25 — Фестивальдың хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — «Ералаш». 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Фестиваль дугайында допчузу-биле. 11.45 — Авам школазы. 12.15 — «Два капитана». 4-кү серия. 13.30 — Школачылар шулуктерни номчуп тур. 14.05 — Шыдыраа школазы. 14.35 — «Сказки, сказки старого Арбата». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 16.20 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30 — «Сен — кижи-дир сен». Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдарының көргүзүү. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тевү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Ритмниг гимнастика. 21.35 — «Мужские игры на свежем воздухе». Уран-чечен фильм. 22.40—23.40 — Концерт.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хүндүс дымыраш чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 11—16 градус, чамдык черлерге 5—10 градус чылыыр. Хүндүс 24—29 градус изиир.

Кызылга дымыраш чаъстаар, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 13—15 градус, хүндүс 25—27 градус изиг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

АВГУСТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь стихий» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, **«Законный брак»** 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Здесь тебя не встретит рай» 10.00, 13.40, **«Остров сокровищ»** 11.40, 15.30, **«Любовный недуг»** 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Человек-невидимка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Далёкие шатры» 15.00, 17.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Две версии одного столкновения» 14.00, 16.10, 18.10, 20.10 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун кедбейн барганда 2-32-75 телефоче долгаар

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3089.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1

ТС—01297